

Herodotus pensum

2. Vrouwenroof leidt tot het oost-west conflict

2.1 Prooemium

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἥδε,

Dit is het verslag van het onderzoek van Herodotus van Halicarnassus,

ὥς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται,

opdat dat noch wat gebeurt is door toedoen van mensen op de lange duur vergeten wordt,

μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα,

noch de grote en bewonderenswaardige daden, deels door Grieken, deels door niet-grieken verricht,

ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

roemloos worden, en in het bijzonder ook door welke oorzaak zij met elkaar oorlog begonnen te voeren.

2.2 Aanleiding voor het conflict

a. De Feniciërs zijn schuldig aan het conflict

Περσέων μὲν νυν οἱ λόγοι Φοίνικας αἰτίους φασὶ γενέσθαι τῆς διαφορῆς;

Welnu, de geleerden van de Perzen zeggen dat de Feniciërs schuldig zijn geworden aan het conflict;

τούτους γὰρ ἀπὸ τῆς Ἐρυθρῆς καλεομένης θαλάσσης ἀπικομένους ἐπὶ τήνδε τὴν θάλασσαν,

want dat zij, nadat zij vanaf de zogeheten Rode Zee bij deze zee aangekomen waren,

καὶ οἰκήσαντας τοῦτον τὸν χώρον τὸν καὶ νῦν οἰκέουσι, αὐτίκα ναυτιλίῃσι μακρῇσι ἐπιθέσθαι,

en nadat ze zich in die streek gevestigd hadden die zij nu ook bewonen, onmiddellijk lange zeereizen ondernamen,

ἀπαγινέοντας δὲ φορτία Αἰγύπτια τε καὶ Ἀσσύρια

En dat zij, Egyptische en Assyrische koopwaar meebrengend,

τῇ τε ἄλλῃ ἐσαπικνέεσθαι καὶ δὴ καὶ ἐς Ἄργος.

op allerlei andere plekken aankwamen, en in het bijzonder Argos.

τὸ δὲ Ἄργος τοῦτον τὸν χρόνον προεῖχε ἅπασι τῶν ἐν τῇ νῦν Ἑλλάδι καλεομένη χωρῇ.

Argos overtrof in die tijd in alle opzichten de steden in het land dat nu Griekenland genoemd wordt.

ἀπικομένους δὲ τοὺς Φοίνικας ἐς δὴ τὸ Ἄργος τοῦτο διατίθεσθαι τὸν φόρτον.

Nadat de Feniciërs in dat Argos waren aangekomen, stalden zij hun lading uit.

2. Vrouwenroof leidt tot het oost-west conflict

b. Io wordt geroofd

πέμπτη δὲ ἡ ἑκτη ἡμέρῃ ἀπ' ἧς ἀπίκοντο, ἐξεμπολημένων σφι σχεδὸν πάντων,

(Ze zeggen dat) op de vijfde of zesde dag sinds die waarop ze aankwamen, toen bijna alles verkocht was,

ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν θάλασσαν γυναῖκας ἄλλας τε πολλὰς καὶ δὴ καὶ τοῦ βασιλέως θυγατέρα:

vele andere vrouwen naar de zee kwamen, en in het bijzonder de dochter van de koning;

τὸ δὲ οἱ οὖνομα εἶναι, κατὰ τώυτὸ τὸ καὶ Ἑλληνέες λέγουσι, Ἰοῦν τὴν Ἰνάχου:

en dat zij de naam had, net als ook de Grieken (haar) noemen, Io, dochter van Inachus;

ταύτας στάσας κατὰ πρύμνην τῆς νεὸς

Dat zij, toen zij waren gaan staan ter hoogte van de achtersteven van het schip

ὠνέεσθαι τῶν φορτίων τῶν σφι ἦν θυμὸς μάλιστα:

van de koopwaar aan het kopen waren waarnaar voor hen het verlangen het grootste was;

καὶ τοὺς Φοίνικας διακελευσαμένους ὁρμηῆσαι ἐπ' αὐτάς.

en dat de Feniciërs, elkaar aangespoord hebbend, op hen afstormden.

τὰς μὲν δὴ πλεῦνας τῶν γυναικῶν ἀποφυγεῖν, τὴν δὲ Ἰοῦν σὺν ἄλλῃσι ἀρπασθῆναι.

Dat de meeste van de vrouwen ontsnapten, maar dat Io samen met anderen gegrepen werd.

ἐσβαλομένους δὲ ἐς τὴν νέα οἴχεσθαι ἀποπλέοντας ἐπ' Αἰγύπτου.

En dat zij, nadat zij de vrouwen aan boord van het schip gebracht hadden, vertrokken, wegvarend in de richting van Egypte.

οὕτω μὲν Ἰοῦν ἐς Αἴγυπτον ἀπικέσθαι λέγουσι Πέρσαι, οὐκ ὥς Ἑλληνέες,

Zo beweren de Perzen dat Io naar Egypte gekomen is, niet zoals de Grieken,

καὶ τῶν ἀδικημάτων πρῶτον τοῦτο ἄρξαι.

en dat dit als eerste van de misdaden begonnen is.

c. Europa en Medea volgen

μετὰ δὲ ταῦτα Ἑλλήνων τινὰς (οὐ γὰρ ἔχουσι τοῦνομα ἀπηγήσασθαι) φασι

Ze zeggen dat daarna sommigen van de Grieken (want ze kunnen hun naam niet vertellen)

τῆς Φοινίκης ἐς Τύρον προσσχόντας ἀρπάσαι τοῦ βασιλέως τὴν θυγατέρα Εὐρώπην.

Nadat zij aangemeerd hadden in Tyrus in Fenicië, de dochter van de koning, Europa, geroofd hebben;

εἶησαν δ' ἂν οὗτοι Κρήτες.

Zij zouden Kretenzers geweest kunnen zijn.

2. Vrouwenroof leidt tot het oost-west conflict

ταῦτα μὲν δὴ ἴσα πρὸς ἴσα σφί γενέσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα Ἑλλήνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γενέσθαι:

(Ze zeggen) dat deze dingen dus gelijk met gelijk vergolden, en dat daarna de Grieken zich schuldig maakten aan een tweede misdaad;

καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ νηὶ ἐς Αἴαν τε τὴν Κολχίδα καὶ ἐπὶ Φᾶσιν ποταμόν,

want, dat zij, nadat zij met een oorlogschip gevaren waren naar naar het Colchische Aea en naar de rivier de Fasis,

ἐνθεῦτεν, διαπρηξαμένους καὶ τᾶλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκατο,

nadat zij de andere dingen wegens welke zij aangekomen waren hadden verricht,

ἄρπάσαι τοῦ βασιλέος τὴν θυγατέρα Μηδείην.

de dochter van de koning, Medea, hebben geroofd.

πέμψαντά δὲ τὸν Κόλχων βασιλέα ἐς τὴν Ἑλλάδα κήρυκα

En (ze zeggen) dat de Colchiër, nadat hij een bode naar Griekenland had gestuurd,

αἰτεῖν τε δίκας τῆς ἄρπαγῆς καὶ ἀπαιτεῖν τὴν θυγατέρα:

genoegdoening vroeg voor de ontvoering en zijn dochter terugvroeg;

τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι ὥς οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἰοῦς τῆς Ἀργείης ἔδοσαν σφί δίκας τῆς ἄρπαγῆς:

dat zij (*nl. de Grieken*) geantwoord hadden dat zij (*nl. de Perzen*) ook niet gestraft waren voor de roof van de Argivische Io:

οὐδὲ ὧν αὐτοὶ δώσειν ἐκείνοισι.

(en) dat zij (*nl. de Grieken zelf*) dus ook niet gestraft zouden worden door hén

d. Helena, een stap te ver

δευτέρῃ δὲ λέγουσι γενεῇ μετὰ ταῦτα Ἀλέξανδρον τὸν Πριάμου,

Ze (*nl. de Perzen*) zeggen dat in de volgende generatie daarna Alexander, de zoon van Priamos,

ἀκηκοότα ταῦτα, ἐθελῆσαι οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δι' ἄρπαγῆς γενέσθαι γυναῖκα,

nadat hij die dingen gehoord had, wilde dat aan hem een vrouw uit Griekenland door roof ten deel zou vallen,

ἐπιστάμενον πάντως ὅτι οὐ δώσει δίκας. οὐδὲ γὰρ ἐκείνους διδόναι.

zeker gelovend dat hij niet gestraft zou worden; want dat, zo redeneerde hij, zij ook niet gestraft waren.

οὕτω δὲ ἄρπάσαντος αὐτοῦ Ἑλένην, τοῖσι Ἑλλήσι δόξαι πρῶτὸν πέμψαντας ἀγγέλους ἀπαιτεῖν τε Ἑλένην

Dat zo, nadat hij Helena ontvoerd had, de Grieken besloten om eerst door bodes te sturen Helena terug te vragen

2. Vrouwenroof leidt tot het oost-west conflict

καὶ δίκας τῆς ἀρπαγῆς αἰτέειν.

en om genoegdoening te vragen voor de roof.

τοὺς δέ, προῖσχομένων ταῦτα, προφέρειν σφι Μηδείης τὴν ἀρπαγὴν,

En dat zij, toen zij deze dingen onder de aandacht brachten, hun de ontvoering van Medea verweten,

ὥς οὐ δόντες αὐτοὶ δίκας οὐδὲ ἐκδόντες

namelijk dat zij, nadat/hoewel ze geen straf hadden gekregen voor en Medea niet hadden uitgeleverd,

ἀπαιτεόντων βουλοίατό σφι παρ' ἄλλων δίκας γίνεσθαι.

terwijl zij haar terugvroegen, genoegdoening wilden krijgen van de anderen.

μέχρι μὲν ὧν τούτου ἀρπαγὰς μούνας εἶναι παρ' ἀλλήλων,

Dat er tot dit (*dit moment*) dus slechts ontvoeringen wederzijds waren,

τὸ δὲ ἀπὸ τούτου Ἑλλήνας δὴ μεγάλως αἰτίους γενέσθαι:

maar dat vanaf dat moment de Grieken zeer schuldig werden;

προτέρους γὰρ ἄρξαι στρατεύεσθαι ἐς τὴν Ἀσίην ἢ σφέας ἐς τὴν Εὐρώπην.

Dat zij namelijk eerder een veldtocht hadden ondernomen naar Azië dat zij naar Europa.

e. De perzische kijk op vrouwenroof

τὸ μὲν νυν ἀρπάζειν γυναῖκας ἀνδρῶν ἀδίκων νομίζειν ἔργον εἶναι,

Welnu, (ze zeggen) dat zij (*de Perzen*) menen dat het roven van vrouwen het werk was van onrechtvaardige mannen,

τὸ δὲ ἀρπασθαι σπουδὴν ποιήσασθαι τιμωρέειν ἀνοήτων,

maar dat het zich inspannen om wraak te nemen wanneer vrouwen geroofd waren, het werk was van domme mannen,

τὸ δὲ μηδεμίαν ὥρην ἔχειν ἀρπασθαι σωφρόνων:

en dat geen enkele zorg hebben wanneer vrouwen geroofd waren, het werk was van wijze mannen:

δῆλα γὰρ δὴ ὅτι, εἰ μὴ αὐταὶ ἐβούλοντο, οὐκ ἂν ἥρπάζοντο.

Want dat het duidelijk is dat, als zij niet zelf gewild hadden, zij niet geroofd waren.

σφέας μὲν δὴ τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίας λέγουσι Πέρσαι ἀρπαζομένων τῶν γυναικῶν λόγον οὐδένα ποιήσασθαι,

De perzen zeggen dat zij, degene uit Azië, geen aandacht schonken aan hun vrouwen, toen zij geroofd werden,

Ἑλλήνας δὲ Λακεδαιμονίης εἵνεκεν γυναικὸς στόλον μέγαν συναγεῖραι καὶ

maar dat de Grieken wegens een Spartaanse vrouw een groot leger hebben verzameld en,

2. Vrouwenroof leidt tot het oost-west conflict

ἔπειτα ἐλθόντας ἐς τὴν Ἀσίην τὴν Πριάμου δύναμιν κατελεῖν.

nadat ze naar Azië gekomen zijn, de macht van Priamos hebben neergehaald.

ἀπὸ τούτου αἰεὶ ἠγήσασθαι τὸ Ἑλληνικὸν σφίσι εἶναι πολέμιον.

Zij vanaf dat moment altijd hebben gemeend dat de Griekse wereld vijandig is aan hen.

τὴν γὰρ Ἀσίην καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα βάρβαρα οἰκηεῦνται οἱ Πέρσαι,

Want de Perzen beschouwen Azië en de niet-Griekse volkeren die er wonen als eigen,

τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἡγνῆται κεχωρίσθαι.

en zij menen dat Europa en de Griekse wereld (daarvan) gescheiden zijn.

οὕτω μὲν Πέρσαι λέγουσι γενέσθαι, καὶ διὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν εὐρίσκουσι

Zo zeggen de Perzen dat dit gebeurd is, en zij vinden dat door de verwoesting van Troje

σφίσι ἐοῦσαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐχθρῆς τῆς ἐς τοὺς Ἕλληνας.

voor hen het begin van hun vijandschap jegens de Grieken ontstaan is.

f. voorspoed is veranderlijk

περὶ δὲ τῆς Ἰοῦς οὐκ ὁμολογέουσι Πέρσῃσι οὕτω Φοίνικες:

Over Io zeggen de Feniciërs niet hetzelfde als de Perzen en wel op de volgende manier:

οὐ γὰρ ἀρπαγῇ σφέας χρησαμένους λέγουσι ἀγαγεῖν αὐτὴν ἐς Αἴγυπτον,

want zij zeggen dat zij niet nadat ze roof gebruikt hebben haar naar Egypte hebben gebracht,

ἀλλ' ὥς ἐν τῷ Ἀργεῖ ἐμίσγετο τῷ ναυκλήρῳ τῆς νέος: ἐπεὶ δ' ἔμαθε ἔγκυος ἐοῦσα,

maar omdat zij in Argos naar bed ging met de kapitein van het schip: en dat, toen ge gemekrt had dat ze zwanger was,

αἰδεομένη τοὺς τοκέας οὕτω δὴ ἐθελοντὴν αὐτὴν τοῖσι Φοίνιξι συνεκπλῶσαι,

zij zich schamend voor haar ouders zo uit eigen beweging met de Feniciërs samen uitvoer,

ὥς ἂν μὴ κατάδηλος γένηται.

opdat zij niet ontmaskerd zou worden.

ταῦτα μὲν νυν Πέρσαι τε καὶ Φοίνικες λέγουσι.

Welnu, dat zeggen de Perzen en de Feniciërs.

ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων ὥς οὕτω ἢ ἄλλως κως ταῦτα ἐγένετο,

Ik ga over die zaken niet zeggen dat zij zo of wellicht anders gebeurd zijn,

τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἕλληνας,

maar hem van wie ik zelf weet dat hij als eerste begonnen is met onrechtvaardige daden jegens de Grieken,

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

τοῦτον σημήνας προβήσομαι ἐς τὸ πρόσω τοῦ λόγου,

na déze man te hebben besproken, zal ik verder voortgaan met het verhaal,

ὁμοίως σμικρὰ καὶ μεγάλα ἄστυ ἀνθρώπων ἐπεξιών.

terwijl ik op gelijke wijze kleine en grote steden van mensen doorloop.

τὰ γὰρ τὸ πάλαι μεγάλα ἦν, τὰ πολλὰ σμικρὰ αὐτῶν γέγονε:

Want de steden die vroeger groot waren, de meeste daarvan zijn klein geworden;

τὰ δὲ ἐπ' ἐμεῦ ἦν μεγάλα, πρότερον ἦν σμικρά.

maar die in mijn tijd groot waren, waren voorheen klein.

τὴν ἀνθρωπίνην ὣν ἐπιστάμενος εὐδαιμονίην οὐδαμὰ ἐν τῷ τῷ μένουσαν, ἐπιμνήσομαι
ἀμφοτέρων ὁμοίως.

Omdat ik weet dat menselijk geluk dus nooit onveranderd blijft, zal ik over beide op gelijke wijze spreken.

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

a. Croesus, koning van de Lydiërs

Κροῖσος ἦν Λυδὸς μὲν γένος, παῖς δὲ Ἀλυάττεω, τύραννος δὲ ἐθνέων τῶν ἐντὸς

Croesus was Lydiër wat betreft afkomst, zoon van Alyattes, en alleenheerser van de volkeren

Ἄλυος ποταμοῦ, ὃς ῥέων ἀπὸ μεσαμβρίας μεταξὺ Συρίων τε καὶ Παφλαγόνων

aan deze zijde van de rivier de Halys, die stromend vanaf het zuiden tussen de Syriërs en de
Paflagoniërs

ἐξιεῖ πρὸς βορέην ἄνεμον ἐς τὸν Εὐξείνιον καλεόμενον πόντον.

uitmondt in het noorden in de zogeheten Zwarte Zee.

οὗτος ὁ Κροῖσος βαρβάρων πρῶτος τῶν ἡμεῖς ἴδμεν

Die Croesus heeft als eerste van de niet-Grieken van wie wij weten,

τοὺς μὲν κατεστρέψατο Ἑλλήνων ἐς φόρου ἀπαγωγὴν, τοὺς δὲ φίλους προσεποιήσατο.

sommigen van de Grieken aan zich onderworpen tot het betalen van belasting, anderen heeft hij als
vrienden voor zich gewonnen,

κατεστρέψατο μὲν Ἴωνάς τε καὶ Αἰολέας καὶ Δωριέας τοὺς ἐν τῇ Ἀσίῃ,

Hij onderwierp de Ioniërs aan zich en de Aeoliërs en de Doriërs uit klein-Azië,

φίλους δὲ προσεποιήσατο Λακεδαιμονίους.

hij heeft de Lacedaemoniërs (*Spartanen*) als vrienden voor zich gewonnen.

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

πρὸ δὲ τῆς Κροΐσου ἀρχῆς πάντες Ἕλληνες ἦσαν ἐλεύθεροι:

Voor de heerschappij van Croesus waren alle Grieken vrij;

τὸ γὰρ Κιμμερίων στράτευμα τὸ ἐπὶ τὴν Ἰωνίην ἀπικόμενον, Κροΐσου ἐὼν πρεσβύτερον,
want de veldtocht van de Cimmeriërs die Ionië had bereikt, terwijl hij eerder was dan Croesus,
οὐ καταστροφή ἐγένετο τῶν πολιῶν ἀλλ' ἐξ ἐπιδρομῆς ἀρπαγῆ.
was geen onderwerping van steden, maar een plotselinge plundering.

b. Vóór Croesus heersten de Heracliden over Lydië

ἡ δὲ ἡγεμονία οὕτω περιήλθε, ἐοῦσα Ἡρακλειδέων ἐς τὸ γένος τὸ Κροΐσου, καλεομένους δὲ Μερμνάδας.

De heerschappij die van de Heracliden was, ging als volgt over op het geslacht van Croesus, de zogenaamde Mermnaden,

ἦν Κανδαύλης, τὸν οἱ Ἕλληνες Μυρσίλον ὀνομάζουσι, τύραννος Σαρδίων, ἀπόγονος δὲ Ἀλκαίου τοῦ Ἡρακλέους.

Candaules, die de Grieken Myrsilus noemen, was alleenheerser van Sardes, en afstammeling van Alcaeus, zoon van Heracles.

Ἄγρων μὲν γὰρ ὁ Νίνου τοῦ Βήλου τοῦ Ἀλκαίου πρῶτος Ἡρακλειδέων βασιλεὺς ἐγένετο Σαρδίων,
Want Argon, zoon van Ninus, zoon van Belus, zoon van Alcaeus, werd als eerste van de Heracliden koning van Sardes,

Κανδαύλης δὲ ὁ Μύρσου ὕστατος. οἱ δὲ πρότερον Ἄγρωνος βασιλεύσαντες ταύτης τῆς χώρας ἦσαν
En Candaules, zoon van Myrsus, als laatste. Zij die voor Argon koning waren van dit land

ἀπόγονοι Λυδοῦ τοῦ Ἄτυος, ἀπ' ὅτε οὗ ὁ δῆμος Λύδιος ἐκλήθη ὁ πᾶς οὗτος,

waren afstammelingen van Lydus, zoon van Atys, naar die dat hele tegenwoordige volk Lydisch werd genoemd,

πρότερον Μηίων καλεόμενος. παρὰ τούτων Ἡρακλεῖδαι ἐπιτραφέντες ἔσχον

dat vroeger Maeonisch werd genoemd. Van hen kregen de Heracliden de heerschappij,

τὴν ἀρχὴν ἐκ θεοπροπίου, ἐκ δούλης τε τῆς Ἰαρδάνου γεγονότες καὶ Ἡρακλέος,

ermee belast ten gevolge van een orakel, afstammend van een slavin van Jardanus en van Heracles,

ἄρξαντες μὲν ἐπὶ δύο τε καὶ εἴκοσι γενεᾶς ἀνδρῶν ἕτεα πέντε τε καὶ πεντακόσια,

waarbij ze gedurende 22 generaties van mannen geregeerd hebben en 505 jaren,

παῖς παρὰ πατρός ἐκδεκόμενος τὴν ἀρχὴν, μέχρι Κανδαύλεω τοῦ Μύρσου.

terwijl de zoon de heerschappij overnam van de vader, tot aan Candaules, zoon van Myrsus.

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

c. Candaules was smoorverliefd op zijn vrouw

οὗτος δὲ ὢν ὁ Κανδαύλης ἡράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός,

Deze Candaules werd verliefd op zijn eigen vrouw,

ἔρασθεις δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην.

en terwijl hij verliefd geworden was, meende hij dat zijn vrouw verreweg de mooiste was van alle.

ὥστε δὲ ταῦτα νομίζων, ἦν γάρ οἱ τῶν αἰχμοφόρων Γύγης ὁ Δασκύλου ἀρεσκόμενος μάλιστα,

Aangezien hij dit meende, van zijn was namelijk Gyges, zoon van Daskylos, het meest bij hem in de smaak vallend,

τούτῳ τῷ Γύγῃ καὶ τὰ σπουδαιέστερα τῶν πρηγμάτων ὑπερετίθετο ὁ Κανδαύλης

legde Candaules aan die Gyges ook de serieuzere van zijn zaken voor

καὶ δὴ καὶ τὸ εἶδος τῆς γυναικός ὑπερεπαινέων. χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος,

en in het bijzonder het uiterlijk van zijn vrouw, terwijl hij dit ophemelde. Toen niet veel tijd verlopen was

χρῆν γὰρ Κανδαύλῃ γενέσθαι κακῶς, ἔλεγε πρὸς τὸν Γύγην τοιάδε.

want het was onvermijdelijk dat het slecht zou aflopen met Candaules, zei hij tegen Gyges dergelijke woorden:

‘Γύγῃ, οὐ γὰρ σε δοκέω πείθεσθαι μοι λέγοντι περὶ τοῦ εἶδους τῆς γυναικός

“Gyges, want ik heb de indruk dat jij niet overtuigd wordt wanneer ik spreek over het uiterlijk van mijn vrouw

(ὧτα γὰρ τυγχάνει αωθρωποισι ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν), ποίει ὅπως ἐκείνην θεήσσαι γυμνήν.

(want het geval wil dat bij mensen oren wantrouwender zijn dan ogen), zorg ervoor dat je haar naakt zult aanschouwen.

d. de reactie van Gyges

ὁ δ’ ἀμβώσας εἶπε ‘δέσποτα, τίνα λέγεις λόγον οὐκ ὑγίεια,

Nadat hij een luide schreeuw zei hij: “Meester, welk onfatsoenlijk voorstel zegt u,

κελεύων με δέσποιναν τὴν ἐμὴν θεήσασθαι γυμνήν;

terwijl u me beveelt mijn meesteres naakt te aanschouwen?

ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή.

Tegelijk met het uittrekken van haar onderjurk trekt een vrouw ook haar eer mee uit.

πάλαι δὲ τὰ καλὰ ἀνθρώποισι ἐξεύρηται, ἐκ τῶν μανθάνειν δεῖ:

Lang geleden zijn fatsoensnormen door mensen uitgevonden, waarvan men moet leren:

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

ἐν τοῖσι ἔν τῷδε ἐστί, σκοπέειν τινὰ τὰ ἐωυτοῦ.

Daaronder is één de volgende, dat iemand zich met zijn eigen zaken bemoeit.

ἐγὼ δὲ πείθομαι ἐκείνην εἶναι πασέων γυναικῶν καλλίστην, καὶ σέο δέομαι μὴ δέεσθαι ἀνόμων.’

Ik geloof dat zij van alle vrouwen de mooiste is, en ik vraag u geen onbehoorlijke dingen te verlangen’

e. Het plan van Candaules

ὃ μὲν δὴ λέγων τοιαῦτα ἀπεμάχετο, ἀρρωδέων μὴ τί οἱ ἐξ αὐτῶν γένηται κακόν.

Hij protesteerde terwijl hij dergelijke woorden zei, bang dat hem ten gevolge hiervan iets slechts zou overkomen,

ὃ δ’ ἀμείβετο τοῖσιδε. ‘θάρσσε, Γύγη, καὶ μὴ φοβεῖ μῆτε ἐμέ,

Maar hij antwoordde met de volgende woorden: “Wees vol vertrouwen, Gyges, en wees niet bang noch voor mij,

ὥς σέο πειρώμενος λέγω λόγον τόνδε, μῆτε γυναῖκα τὴν ἐμήν,

in de veronderstelling dat ik dit voorstel doe terwijl ik je op de proef stel, noch voor mijn vrouw,

μὴ τί τοι ἐξ αὐτῆς γένηται βλάβος.

Dat jou van haar enige schade overkomt;

ἀρχὴν γὰρ ἐγὼ μηχανήσομαι οὕτω ὥστε μηδὲ μαθεῖν μιν ὀφθεῖσαν ὑπὸ σεῦ.

want ik zal het in elke geval zo regelen dat zij zelfs niet bemerkt dat ze door jou gezien is.

ἐγὼ γάρ σε ἐς τὸ οἶκημα ἐν τῷ κοιμώμεθα ὀπισθε τῆς ἀνοιγομένης θύρης στήσω.

Want ik zal je in het vertrek waarin wij slapen, achter de geopende deur plaatsen.

μετὰ δ’ ἐμὲ ἐσελθόντα παρέσται καὶ ἡ γυνὴ ἢ ἐμὴ ἐς κοῖτον.

na mij, nadat ik ben binnengekomen, zal ook mijn vrouw verschijnen om te gaan slapen.

κεῖται δὲ ἀγχοῦ τῆς ἐσόδου θρόνος: ἐπὶ τοῦτον τῶν ἱματίων κατὰ ἕνα καστον ἐκδύνουσα θήσει,

Dichtbij de ingang staat een zetel; daarop zal zij van haar kleren ieder één voor één neerleggen, die uittrekkend,

καὶ κατ’ ἡσυχίην πολλὴν παρέξει τοι θεήσασθαι.

en in alle rust zal het voor jou mogelijk zijn om te aanschouwen.

ἐπεὰν δὲ ἀπὸ τοῦ θρόνου στεῖχη ἐπὶ τὴν εὐνὴν κατὰ νώτου τε αὐτῆς γένη,

Maar wanneer zij van de zetel naar het bed zal gaan en jij in haar zult zijn,

σοὶ μελέτω τὸ ἐνθεῦτεν ὅπως μὴ σε ὄψεται ἰόντα διὰ θυρέων.’

vanaf dát moment is het jouw zaak ervoor te zorgen dat zij je niet zal zien, weggaand door de deur.

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

f. De vrouw van Candaules wordt naakt door Gyges gezien

ὁ μὲν δὴ ὡς οὐκ ἐδύνατο διαφυγεῖν, ἦν ἔτοιμος:

Hij, terwijl hij meende dat hij er niet onderuit kon komen, was dus bereidwillig:

ὁ δὲ Κανδαύλης, ἐπεὶ ἐδόκεε ὥρῃ τῆς κοίτης εἶναι, ἤγαγε τὸν Γύγεα ἐς τὸ οἶκημα.

Candaules, toen het tijd scheen om te gaan slapen, bracht Gyges naar de slaapkamer.

καὶ μετὰ ταῦτα αὐτίκα παρῆν καὶ ἡ γυνή. ἐσελθοῦσαν δὲ καὶ τιθεῖσαν τὰ εἴματα ἐθηεῖτο ὁ Γύγης.

en meteen daarna verscheen ook de vrouw. Toen zij binnengekomen was en haar kleren neerlegde, bekeek Gyges haar.

ὡς δὲ κατὰ νώτου ἐγένετο ἰούσης τῆς γυναικὸς ἐς τὴν κοίτην, ὑπεκδὺς ἐχώρεε ἔξω,

Toen hij tegen haar rug aan keek toen de vrouw naar het bed ging, ging hij naar buiten

καὶ ἡ γυνή ἐπορᾷ μιν ἐξιόντα.

En de vrouw ziet hem, terwijl hij weggaat.

μαθοῦσά δὲ τὸ ποιηθέν ἐκ τοῦ ἀνδρὸς οὔτε ἀνέβωσε αἰσχυνθεῖσα

Hoewel zij begrepen had wat er gedaan was door haar man, slaakte zij noch een kreet uit schaamte

οὔτε ἔδοξε μαθεῖν, ἐν νοῶ ἔχουσα τίσεσθαι τὸν Κανδαύλεα.

noch wekte ze de indruk het bemerkt te hebben, omdat ze van plan was om Candaules te straffen;

παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροις

want bij de Lydiërs, en nagenoeg ook bij andere niet-Grieken,

καὶ ἄνδρα ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

geldt het als een grote dat zelfs een man naakt gezien wordt.

g. Gyges wordt voor een moeilijke keuze gesteld

τότε μὲν δὴ οὕτω οὐδέν δηλώσασα ἡσυχίην εἶχε, ὡς δὲ ἡμέρη τάχιστα ἐγεγόνεε,

Dus toen hield ze zich tustig nadat ze niet had laten merken, zodra het dag geworden was,

τῶν οἰκετέων τοὺς μάλιστα ὥρα πιστοὺς ἐόντας ἐωυτῇ,

nadat zij ervoor gezorgd had dat diegene van haar slaven van wie zij zag dat zij het meest trouw aan haar waren,

ἐτοίμους ποιησαμένη ἐκάλεε τὸν Γύγεα.

gereed waren, liet ze Gyges roepen.

ὁ δὲ οὐδέν δοκέων αὐτὴν τῶν πρηχθέντων ἐπίστασθαι ἦλθε καλεόμενος:

Deze, terwijl hij meende dat zij niets wist van hetgeen wat gedaan was, kwam nadat hij was geroepen:

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

έώθεε γὰρ καὶ πρόσθε, ὅκως ἡ βασιλεία καλέοι, φοιτᾶν.

Want hij had de gewoonte ook vroeger om telkens wanneer de koningen riep, te komen.

ὥς δὲ ὁ Γύγης ἀπίκετο, ἔλεγε ἡ γυνὴ τάδε.

Toen Gyges gekomen was, zei de vrouw het volgende:

‘νῦν τοί δυῶν ὁδῶν παρεουσέων Γύγη δίδωμί αἵρεσιν, ὁκοτέρην βούλει τραπεέσθαι.

“Terwijl er twee wegen voor je openstaan, Gyges, geef ik je een keuze, welk van beide je wilt inslaan;

ἢ γὰρ Κανδαύλεια ἀποκτείνας ἐμέ τε καὶ τὴν βασιληίην ἔχε τὴν Λυδῶν,

want ofwel nadat je Candaules gedood hebt moet je mij en het koningschap van de Lydiërs hebben,

ἢ αὐτόν σε αὐτίκα οὕτω ἀποθνήσκειν δεῖ,

ofwel het is nodig dat jij zelf meteen sterven,

ὥς ἂν μὴ πάντα πειθόμενος Κανδαύλῃ τοῦ λοιποῦ ἴδῃς τὰ μὴ σε δεῖ.

opdat je voortaan niet, terwijl je Candaules in alles gehoorzaamt, ziet wat voor jou niet nodig is.

ἀλλ’ ἤτοι κεῖνόν γε τὸν ταῦτα βουλευέσσαντα δεῖ ἀπόλλυσθαι,

Maar het is nodig dat ofwel degene die dat bedacht heeft omkomt,

ἢ σε τὸν ἐμὲ γυμνὴν θεησάμενον καὶ ποιήσαντα οὐ νομιζόμενα.’

ofwel jij die mij naakt aanschouwd hebt en gedaan hebt wat niet juist is.

h. Gyges maakt een keuze

ὁ δὲ Γύγης τέως μὲν ἀπεθώμαζε τὰ λεγόμενα,

Gyges verwonderde zich een tijdlang zeer over wat er gezegd werd,

μετὰ δὲ ἰκέτευε μὴ μιν ἀναγκαίῃ ἐνδέειν διακρῖναι τοιαύτην αἵρεσιν.

daarna smeekte hij (haar) hem niet te dwingen om te beslissen over een dergelijke keuze.

οὐκ ὦν δὴ ἔπειθε, ἀλλ’ ὥρα ἀναγκαίην ἀληθέως προκειμένην

Hij kon (haar) dus in geen geval overtuigen, maar hij zag dat de noodzaak onmiskenbaar aanwezig was om

ἢ τὸν δεσπότεα ἀπολλύναι ἢ αὐτὸν ὑπ’ ἄλλων ἀπόλλυσθαι

óf zijn meester om te brengen óf om zelf door anderen omgebracht te worden;

αἰρέεται αὐτὸς περιεῖναι.

hij kiest ervoor om zelf in leven te blijven.

ἐπειρώτα δὴ λέγων τάδε. ‘ἐπεὶ με ἀναγκάζεις δεσπότεα τὸν ἐμὸν κτείνειν

Hij vroeg bovendien, terwijl hij het volgende zei: ‘Aangezien u me dwingt mijn meester te doden,

3. De wraak van een echtgenote: Candaules en Gyges

οὐκ ἐθέλοντα, φέρε ἀκούσω τέω καὶ τρόπῳ ἐπιχειρήσομεν αὐτῷ.'

hoewel ik (dat) niet wil, welaan, laat ik te horen krijgen, op welke wijze wij hem dan wel zullen aanvallen.'

ἣ δὲ ὑπολαβοῦσα ἔφη 'ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲν χωρίου ἡ ὁρμή ἔσται

Zij zei hem antwoordend: 'De aanval zal van(uit) dezelfde plek zijn

ὅθεν περ καὶ ἐκεῖνος ἐμέ ἐπεδέξατο γυμνήν, ὑπνωμένῳ δὲ ἡ ἐπιχείρησις ἔσται.'

precies vanwaar ook hij mij naakt heeft getoond, en de aanslag op hem zal zijn, wanneer hij slaapt.'

i. Candaules wordt vermoord

ὥς δὲ ἤρτυσαν τὴν ἐπιβουλήν, νυκτὸς γενομένης

Toen zij het complot beraamd hadden, volgde hij, toen het nacht geworden was

(οὐ γὰρ ἐμετίετο ὁ Γύγης, οὐδέ οἱ ἦν ἀπαλλαγὴ οὐδεμία,

(want Gyges kon zich er niet aan onttrekken, en er was voor hem geen enkele ontsnappingskans,

ἀλλ' ἔδεε ἢ αὐτὸν ἀπολωλέναι ἢ Κανδαύλεα)

maar het was noodzakelijk dat óf hij omkwam/dood was óf Candaules),

εἵπετο ἐς τὸν θάλαμον τῇ γυναικί, καί μιν ἐκείνη, ἐγχειρίδιον δοῦσα,

de vrouw de slaapkamer in. En nadat zij hem een dolk had gegeven,

κατακρύπτει ὑπὸ τὴν αὐτὴν θύρην.

verstopt ze hem achter dezelfde deur.

καὶ μετὰ ταῦτα ἀναπαυομένου Κανδαύλεω ὑπεκδύς τε καὶ ἀποκτείνας αὐτὸν

En daarna nadat hij, toen Candaules lag te slapen, tevoorschijn was gekomen en hem gedood had,

ἔσχε καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν βασιληίην Γύγης,

kreeg Gyges zowel de vrouw als het koningschap,

τοῦ καὶ Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γενόμενος ἐν ἰάμβῳ τριμέτρῳ ἐπεμνήσθη.

die ook Archilochus, de Pariër, die gedurende dezelfde tijd geleefd heeft, in een drievoetige jambe vermeld heeft.

j. Het orakel van Delphi doet uitspraak

ἔσχε δὲ τὴν βασιληίην καὶ ἐκρατύνθη ἐκ τοῦ ἐν Δελφοῖσι χρηστηρίου.

hij kreeg het koningschap en hij werd bevestigd door het orakel in Delphi.

ὥς γὰρ δὴ οἱ Λυδοὶ δεινὸν ἐποιεῦντο τὸ Κανδαύλεω πάθος καὶ ἐν ὅπλοισι ἦσαν,

Want toen de Lydiërs verontwaardigd waren over het leed van Candaules en in opstand kwamen,

5. Babylon, beroemd en berucht

συνέβησαν ἐς τώυτὸ οἷ τε τοῦ Γύγεω στασιῶται καὶ οἱ λοιποὶ Λυδοί,
wamen de aanhangers van Gyges en de overige Lydiërs overeen,
ἦν μὲν τὸ χρηστήριον ἀνέλη μιν βασιλέα εἶναι Λυδῶν, τὸν δὲ βασιλεύειν,
dat als het orakel als antwoord zou geven dat hij koning van de Lydiërs was, dat hij dan koning was,
ἦν δὲ μή, ἀποδοῦναι ὀπίσω ἐς Ἡρακλείδας τὴν ἀρχήν.

maar zo niet/anders, dat hij de heerschappij weer terug gaf aan de Heracliden.

ἀνεῖλέ τε δὴ τὸ χρηστήριον καὶ ἐβασίλευσε οὕτω Γύγης.

Het orakel gaf dus antwoord en op die manier werd Gyges koning.

τοσόνδε μέντοι εἶπε ἡ Πυθίη, ὡς Ἡρακλείδῃσι τίσις ἦξει ἐς τὸν πέμπτον ἀπόγονον Γύγεω.

Pythia zei echter zoveel, dat er voor de Heracliden vergelding zou neerdalen op de vijfde nakomeling van Gyges.

τούτου τοῦ ἔπεος Λυδοί τε καὶ οἱ βασιλέες αὐτῶν λόγον οὐδένα ἐποιεῦντο,

Aan die uitspraak schonken de Lydiërs én hun koningen geen enkele aandacht,

πρὶν δὴ ἐπετελέσθῃ.

voordat hij dus in vervulling is gegaan.

5. Babylon, beroemd en berucht

5.2 Vreemde gewoonten in Babylon

a. De verkoop van huwbare meisjes

ὁ μὲν σοφώτατος ὅδε κατὰ γνώμην τὴν ἡμετέρην,

Dit is het verstandigste gebruik volgens onze mening,

τῷ καὶ Ἰλλυριῶν Ἐνετοὺς πυνθάνομαι χρᾶσθαι.

waarover ik verneem dat ook de Eneten van de Illyriërs er gebruik van maken.

κατὰ κώμας ἐκάστας ἅπαξ τοῦ ἔτεος ἐκάστου ἐποιέετο τάδε:

Verspreid over alle dorpen werd eenmaal in elk jaar het volgende gedaan:

ὥς ἂν αἱ παρθένοι γενοίαιτο γάμων ὥραϊαι,

Telkens wanneer de meisjes op de juiste leeftijd waren voor huwelijken,

ταύτας ὅκως συναγάγοιεν πάσας, ἐς ἓν χωρίον ἐσάγεσκον ἀλέας,

leidden zij hen, zodra zij deze allen samenbrachten, steeds tezamen naar één plaats

πέριξ δὲ αὐτὰς ἵστατο ὄμιλος ἀνδρῶν, ἀνιστὰς δὲ κατὰ μίαν ἐκάστην κῆρυξ

en rondom hen ging een menigte van mannen staan. Terwijl een bode ze één voor één deed opstaan,

5. Babylon, beroemd en berucht

πωλέεσκε, πρῶτα μὲν τὴν εὐειδεστάτην ἐκ πασέων:

verkocht hij hen steeds, eerst de mooiste van allen,

μετὰ δέ, ὅκως αὕτη εὐροῦσα πολλὸν χρυσίον πρηθείη,

en daarna, zodra zij, wanneer zij veel geld had opgebracht, was verkocht

ἄλλην ἂν ἐκήρυσσε ἢ μετ' ἐκείνην ἔσκε εὐειδεστάτη: ἐπωλέοντο δὲ ἐπὶ συνοικῆσι.

bood hij een ander (meisje), die na haar de mooiste was, ter veiling aan. Zij werden verkocht wegens een huwelijk

ὅσοι μὲν δὴ ἔσκον εὐδαίμονες τῶν Βαβυλωνίων ἐπίγαμοι,

Alle welvarenden van de Babyloniërs die huwbaar waren

ὑπερβάλλοντες ἀλλήλους ἐξωνέοντο τὰς καλλιστευούσας:

kochten door elkaar te overtreffen (overbieden) hen die het mooist waren;

ὅσοι δὲ τοῦ δήμου ἔσκον ἐπίγαμοι, οὗτοι δὲ εἶδος μὲν οὐδὲν ἐδέοντο χρηστοῦ,

allen die van het volk huwbaar waren, zij hadden helemaal geen behoefte aan een mooi uiterlijk

οἳ δ' ἂν χρήματά τε καὶ αἰσχίονας παρθένους ἐλάμβανον.

en zij kregen geld en lelijkere meisjes.

b. regels bij uithuwelijking

ὥς γὰρ δὴ διεξέλθοι ὁ κῆρυξ πωλέων τὰς εὐειδεστάτας τῶν παρθένων

Want telkens wanneer de bode klaar was met het verkopen van de mooiste van de meisjes,

άνίστη ἂν τὴν ἀμορφεστάτην, ἢ εἴ τις αὐτέων ἔμπηρος ἦν,

deed hij (steeds) de lelijkste opstaan of als iemand van hen kreupel was

καὶ ταύτην ἂν ἐκήρυσσε, ὅστις θέλοι ἐλάχιστον χρυσίον λαβὼν συνοικέειν αὐτῇ,

en haar bood hij ter veiling aan met de vraag, wie met haar, nadat hij het minste geld had gekregen, wilde samenwonen,

ἐς ὃ τῷ τὸ ἐλάχιστον ὑπισταμένῳ προσέκειτο.

totdat zij aan hem die het minste geld op zich nam toegewezen was.

τὸ δὲ ἂν χρυσίον ἐγίνετο ἀπὸ τῶν εὐειδέων παρθένων,

het geld was (steeds) afkomstig van de mooie meisjes,

καὶ οὕτω αἱ εὐμόρφοι τὰς ἀμόρφους καὶ ἐμπήρους ἐξεδίδουσιν.

en zo huwelijkten de knappen de lelijken en kreupelen uit.

ἐκδοῦναι δὲ τὴν ἑωυτοῦ θυγατέρα ὅτεω βούλοιτο ἕκαστος οὐκ ἐξῆν,

Het was niet geoorloofd om zijn eigen dochter uit te huwelijken aan wie hij ook maar wilde,

5. Babylon, beroemd en berucht

οὐδὲ ἄνευ ἐγγυητέω ἀπάγεσθαι τὴν παρθένον πριάμενον,

en het was niet geoorloofd dat iemand zonder een persoon die garant stond, na het meisje gekocht te hebben, haar naar huis bracht,

ἀλλ' ἐγγυητὰς χρῆν καταστήσαντα ἢ μὲν συνοικήσειν αὐτῇ,

maar het was nodig om, nadat hij personen die garant stonden had benoemd,

οὕτω ἀπάγεσθαι, εἰ δὲ μὴ συμφερόιατο, ἀποφέρειν τὸ χρυσίον ἔκειτο νόμος.

werkelijk met haar te trouwen, zo (was het nodig om) het meisje naar huis te brengen

ἐξῆν δὲ καὶ ἐξ ἄλλης ἐλθόντα κώμης τὸν βουλόμενον ὠνέεσθαι.

en als zij het niet met elkaar vonden, was een wet vastgesteld om het geld terug te brengen.

ἐξῆν δὲ καὶ ἐξ ἄλλης ἐλθόντα κώμης τὸν βουλόμενον ὠνέεσθαι.

Het was geoorloofd dat ook ieder die dat wilde, gekomen uit een ander dorp, een meisje kocht.

c. prostitutie als bescherming

ὁ μὲν νυν κάλλιστος νόμος οὗτός σφι ἦν, οὐ μέντοι νῦν γε διατελέει ἐών,

Dit was nu dus het mooiste gebruik dat ze hadden, toch duurde het nu niet voort,

ἄλλο δέ τι ἐξευρήκασιν νεωστὶ γενέσθαι

en iets anders hebben ze onlangs (uit)gevonden om van kracht te zijn

(ἵνα μὴ ἀδικοῖεν αὐτὰς μηδ' εἰς ἐτέραν πόλιν ἄγωνται)

[om te voorkomen dat zij hen onrecht zouden doen en naar een andere stad zouden brengen]

ἐπεῖτε γὰρ ἀλόντες ἐκακώθησαν καὶ οἰκοφθορήθησαν,

Want aangezien ze zich, toen ze in handen van de vijand gevallen waren, in een benarde situatie bevonden en ze hun vermogen verloren,

πᾶς τις τοῦ δήμου βίου σπανίζων καταπορνεύει τὰ θήλεα τέκνα.

prostitueert iedereen van het volk als hij gebrek heeft aan levensonderhoud, zijn vrouwelijke kinderen.

d. ziekenzorg en andere gewoonten

δεύτερος δὲ σοφίῃ ὅδε ἄλλος σφι νόμος κατέστηκε:

Als tweede in wijsheid bestaat het volgende gebruik voor hen:

τοὺς κάμνοντας ἐς τὴν ἀγορὴν ἐκφορέουσι: οὐ γὰρ δὴ χρέωνται ἰητροῖσι.

Zij brengen de zieken naar buiten naar de markt; want ze gebruiken geen artsen.

προσιόντες ὦν πρὸς τὸν κάμνοντα συμβουλεύουσι περὶ τῆς νόσου,

Terwijl ze dus naar de zieke gaan, geven ze hem raad over de ziekte,

5. Babylon, beroemd en berucht

εἴ τις καὶ αὐτὸς τοιοῦτο ἔπαθε ὁκοῖον ἂν ἔχη ὁ κάμνων ἢ ἄλλον εἶδε παθόντα,

als iemand ook zelf zoiets doorstaan heeft, als de zieke heeft, of als iemand heeft gezien dat een ander zoiets doorstaan had

ταῦτα προσιόντες συμβουλευούσι καὶ παραινέουσι ἄσσα αὐτὸς ποιήσας ἐξέφυγε ὁμοίην νοῦσον
terwijl ze naar hem gaan, raden ze dat aan en bevelen ze dat aan door het doen waarvan hij zelf is genezen van een gelijke ziekte,

ἢ ἄλλον εἶδε ἐκφυγόντα.

of (door het doen waarvan) hij heeft gezien dat een ander genezen was.

σιγῇ δὲ παρεξελθεῖν [τὸν κάμνοντα] οὐ σφί ἐξεστι, πρὶν ἂν ἐπείρηται ἦντινα νοῦσον ἔχει.

Het is hun niet toegestaan in stilte langs [de zieke] heen te gaan, voordat hij vraagt welke ziekte hij heeft.

ταφαὶ δὲ σφί ἐν μέλιτι, θρῆνοι δὲ παραπλήσιοι τοῖσι ἐν Αἰγύπτῳ.

De manier van begraven voor hen is in honing, en rouwklachten zijn vrijwel gelijk aan de rouwklachten in Egypte.

ὁσάκις δ' ἂν μιχθῇ γυναικὶ τῇ ἐωυτοῦ ἀνὴρ Βαβυλώνιος,

Zo vaak als een Babylonische man met zijn eigen vrouw naar bed is geweest,

περὶ θυμὸν καταγιζόμενον ἵζει, ἐτέρωθι δὲ ἡ γυνὴ τῷ αὐτῷ ποιεῖ,

gaat hij rondom brandend wierook zitten, en aan de andere kant doet zijn vrouw ditzelfde.

ὁρθοῦ δὲ γενομένου λοῦνται καὶ ἀμφότεροι:

Nadat de dageraad is aangebroken wassen zij zich allebei;

ἄγγεος γὰρ οὐδενὸς ἄψονται πρὶν ἂν λούσωνται.

want ze zullen geen enkele kom aanraken voordat zij zich gewassen hebben.

ταῦτά δὲ ταῦτα καὶ Ἀράβιοι ποιεῦσι.

Datzelfde doen ook de Arabieren.

e. de schandelijkste gewoonte

ὁ δὲ δὴ αἰσχιστος τῶν νόμων ἐστὶ τοῖσι Βαβυλωνίοισι ὁδε:

De schandelijkste van de gebruiken onder de Babyloniërs is het volgende;

δεῖ πᾶσαν γυναῖκα ἐπιχωρίην ἰζομένην ἐς ἱρὸν Ἀφροδίτης ἄπαξ

Het is nodig dat elke lokale vrouw, zittend in een tempel van Aphrodite,

ἐν τῇ ζῳῇ μιχθῆναι ἀνδρὶ ξείνῳ.

éénmaal in haar leven seks heeft met een vreemde/buitenlandse man.

5. Babylon, beroemd en berucht

πολλαὶ δὲ καὶ οὐκ ἀξιούμεναι ἀναμίγεσθαι τῇσι ἄλλῃσι,

Veel vrouwen ook, omdat ze zich niet waardig keuren om zich te mengen onder de andere vrouwen

οἷα πλούτῳ ὑπερφρονέουσιν, ἐπὶ ζευγέων ἐν καμάρῃσι ἐλάσασθαι πρὸς τὸ ἱρὸν ἐστᾶσι:

omdat ze trots zijn op hun rijkdom, staan, nadat ze op wagens in huiven naar de tempel gereden zijn;

θεραπήν δὲ σφὶ ὀπισθε ἔπεται πολλή.

en veel personeel volgt hen van achteren.

αἱ δὲ πλεῦνες ποιεῦσι ὧδε: ἐν τεμένει Ἀφροδίτης κατέαται στέφανον

De meeste (vrouwen) handelen als volgt: op het tempelterrein van Aphrodite zitten

περὶ τῇσι κεφαλῇσι ἔχουσαι θώμιγγος πολλαὶ γυναῖκες: αἱ μὲν γὰρ προσέρχονται, αἱ δὲ ἀπέρχονται.

veel vrouwen met een krans van een lint om hun hoofden; want sommigen komen en anderen gaan weg.

σχοινοτενέες δὲ διεξοδοὶ πάντα τρόπον ὁδῶν ἔχουσι διὰ τῶν γυναικῶν,

Kaarsrechte doorgangen in alle richtingen leiden door de vrouwen heen

δι' ὧν οἱ ξεῖνοι διεξιόντες ἐκλέγονται.

waarlangs lopend de vreemdelingen/buitenlanders hun keuze maken.

f. de plicht aan Mylitta voldaan

ἐνθα ἐπεὰν ἴζηται γυνή, οὐ πρότερον ἀπαλλάσσεται ἐς τὰ οἰκία

Telkens wanneer een vrouw daar zit, gaat zij niet eerder weg naar huis

ἢ τίς οἱ ξείνων ἀργύριον ἐμβαλὼν ἐς τὰ γούνατα μιχθῇ ἔξω τοῦ ἱεροῦ:

dan dat iemand van de vreemdelingen, nadat hij geld in haar schoot geworpen heeft, seks met haar heeft gehad buiten de tempel.

ἐμβαλόντα δὲ δεῖ εἰπεῖν τοσόνδε: 'ἐπικαλέω τοι τὴν θεὸν Μύλιττα.'

Het is noodzakelijk dat hij, na geld geworpen te hebben, slechts zoveel zegt: 'Ik roep ten overstaan van jou de godin Mylitta aan.'

Μύλιττα δὲ καλέουσι τὴν Ἀφροδίτην Ἀσσύριοι.

De Assyriërs noemen Aphrodite Mylitta.

τὸ δὲ ἀργύριον μέγαθος ἐστὶ ὅσον ὧν: οὐ γὰρ μὴ ἀπόσῃται:

Het geld is qua omvang willekeurig; want er is geen mogelijkheid dat zij het afwijst;

οὐ γὰρ οἱ θέμις ἐστὶ: γίνεται γὰρ ἱρὸν τοῦτο τὸ ἀργύριον.

want dat is niet haar geoorloofd, want dit geld wordt gewijd aan de godin.

τῷ δὲ πρώτῳ ἐμβαλόντι ἔπεται οὐδὲ ἀποδοκιμᾶ οὐδένα.

De eerste die geld geworpen heeft volgt zij en helemaal niemand wijst ze af.

7. Verhalen uit Egypte

ἐπεὰν δὲ μιχθῇ, ἀποσιωσαμένη τῇ θεῷ ἀπαλλάσσεται ἐς τὰ οἰκία,

Wanneer zij seks heeft gehad, gaat zij, nadat zij haar plicht aan de godin voldaan heeft, weg naar huis,

καὶ τῷπὸ τούτου οὐκ οὔτω μέγα τί οἱ δώσεις ὥς μιν λάμψει.

en vanaf dat moment zul je haar niet zo iets groots geven dat je haar zult krijgen.

ὅσαι μὲν νυν εἶδεός τε ἐπαμμέναι εἰσὶ καὶ μεγάθεος, ταχὺ ἀπαλλάσσονται,

Alle(n) (vrouwen) nu die in het bezit van schoonheid en lengte zijn, gaan snel weg,

ὅσαι δὲ ἄμορφοι αὐτέων εἰσὶ, χρόνον πολλὸν προσμένουσι οὐ δυνάμεναι τὸν νόμον ἐκπλῆσαι:

allen van hen die lelijk zijn, wachten lange tijd omdat zij niet in staat zijn om het gebruik te vervullen;

καὶ γὰρ τριέτεα καὶ τετραέτεα μετεξέτεραι χρόνον μένουσι.

want niet alleen wachten sommigen een tijd van drie jaren maar ook een tijd van vier jaren.

ἐνιαχῇ δὲ καὶ τῆς Κύπρου ἐστὶ παραπλήσιος τούτῳ νόμος.

Ook op sommige plaatsen op Cyprus is er een gebruik bijna gelijk aan dit gebruik.

7. Verhalen uit Egypte

7.1 Egypte: de omgekeerde wereld

a. Verschillen tussen man en vrouw in Egypte

ἔρχομαι δὲ περὶ Αἰγύπτου μηκυνέων τὸν λόγον,

Ik ga over Egypte mijn verslag uitvoerig maken,

ὅτι πλεῖστα θωμάσια ἔχει [ἢ ἢ ἄλλη πᾶσα χώρα]

omdat het de meeste wonderbaarlijke dingen bezit [in vergelijking met elk ander land]

καὶ ἔργα λόγου μέζω παρέχεται πρὸς πᾶσαν χώραν ;

en het bouwwerken/kunstwerken verschaft groter dan je kunt zeggen/in woorden kunt uitdrukken in vergelijking met ieder land;

τούτων εἵνεκα πλέω περὶ αὐτῆς εἰρήσεται.

wegens dit / daarom zal er meer over haar gezegd worden.

Αἰγύπτιοι ἅμα τῷ οὐρανῷ τῷ κατὰ σφέας ἐόντι ἐτεροίω,

Egyptenaren hebben, in overeenstemming met hun klimaat, dat bij hen anders is,

καὶ τῷ ποταμῷ φύσιν ἀλλοίην παρεχομένῳ ἢ οἱ ἄλλοι ποταμοί,

en hun rivier, die een andere aard laat zien/heeft dan de andere rivieren,

τὰ πολλὰ πάντα ἔμπαλιν τοῖσι ἄλλοις ἀνθρώποις ἐστήσαντο ἥθεά τε καὶ νόμους:

grotendeels gewoonten en gebruiken ingesteld tegengesteld aan de andere mensen;

7. Verhalen uit Egypte

ἐν τοῖσι αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσι καὶ καπηλεύουσι,

en bij hen gaan de vrouwen naar de markt en drijven ze handel,

οἱ δὲ ἄνδρες κατ' οἴκους ἐόντες ὑφαίνουσι:

en de mannen, terwijl ze thuis zijn, weven;

ὑφαίνουσι δὲ οἱ μὲν ἄλλοι ἄνω τὴν κρόκην ὠθέοντες, Αἰγύπτιοι δὲ κάτω.

de anderen weven door de inslag naar boven te stoten, Egyptenaren naar beneden.

τὰ ἄχθεια οἱ μὲν ἄνδρες ἐπὶ τῶν κεφαλῶν φορέουσι, αἱ δὲ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ὤμων.

De zware lasten dragen de mannen op hun hoofden, de vrouwen op hun schouders.

οὐρέουσι αἱ μὲν γυναῖκες ὀρθαί, οἱ δὲ ἄνδρες κατήμενοι.

De vrouwen plassen rechtop, de mannen zittend.

εὐμαρεῖη χρέωνται ἐν τοῖσι οἴκοις, ἐσθίουσι δὲ ἔξω ἐν τῇσι ὁδοῖς

Ze doen hun behoefte in hun huizen, en ze eten buiten op de straten,

ἐπιλέγοντες ὥς τὰ μὲν αἰσχρὰ ἀναγκαῖα δὲ ἐν ἀποκρύφῳ ἐστὶ ποιέειν χρεόν,

als verklaring gevend dat het nodig is om de schandelijke maar noodzakelijke dingen in afzondering te doen,

τὰ δὲ μὴ αἰσχρὰ ἀναφανδόν.

maar de niet aanstootgevende dingen in het openbaar.

ἱρᾶται γυνὴ μὲν οὐδεμία οὔτε ἔρσηνος θεοῦ οὔτε θηλέης,

Geen enkele vrouw is priesteres, noch van een mannelijke god noch van een vrouwelijke,

ἄνδρες δὲ πάντων τε καὶ πασέων.

maar mannen zijn priesters van alle goden en alle godinnen.

τρέφειν τοὺς τοκέας τοῖσι μὲν παισὶ οὐδεμία ἀνάγκη μὴ βουλομένοις,

Voor de zonen is er geen enkele noodzaak om de ouders te onderhouden, als ze dat niet willen,

τῇσι δὲ θυγατράσι πᾶσα ἀνάγκη καὶ μὴ βουλομένῃσι.

maar voor de dochters is er alle noodzaak ook als ze dat niet willen.

b. meer verschillen tussen Egyptenaren en andere volkeren

οἱ ἱερεῖς τῶν θεῶν τῇ μὲν ἄλλῃ κομέουσι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ξυρῶνται.

De priesters van de goden dragen overal elders lang haar, maar in Egypte scheren ze zich.

τοῖσι ἄλλοις ἀνθρώποις νόμος ἅμα κήδεϊ κεκάρθαι τὰς κεφαλὰς τοὺς μάλιστα ἰκνέεται,

Bij de andere mensen is het gebruik ten tijde van rouw dat degenen wie het het meest betreft geschoren zijn wat betreft hun hoofden,

7. Verhalen uit Egypte

Αἰγύπτιοι δὲ ὑπὸ τοὺς θανάτους ἀνιέϊσι τὰς τρίχας αὖξασθαι τὰς τε ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ γενεῖω,

maar Egyptenaren laten op het moment van sterfgevallen hun haren groeien, op het hoofd en op de kin,

τέως ἐξυρημένοι.

terwijl ze tot dan toe geschoren waren.

τοῖσι μὲν ἄλλοισι ἀνθρώποισι χωρὶς θηρίων ἡ δίαίτα ἀποκέκρται,

Bij de andere mensen is de levenswijze apart van dieren afgescheiden,

Αἰγυπτίοισι δὲ ὁμοῦ θηρίοισι ἡ δίαίτα ἐστί.

maar bij Egyptenaren is de levenswijze samen met dieren.

ἀπὸ πυρῶν καὶ κριθέων ὄλλοι ζώουσι,

Van tarwe en gerst leven de anderen,

Αἰγυπτίων δὲ τῷ ποιευμένῳ ἀπὸ τούτων τὴν ζόην ὄνειδος μέγιστον ἐστί,

maar voor degene van de Egyptenaren die zich met deze dingen voedt is het de grootste schande,

ἀλλὰ ἀπὸ ὀλυρέων ποιεῦνται σιτία, τὰς ζειᾶς μετεξέτεροι καλέουσι.

maar zij maken brood van spelt, dat sommigen emmertarwe noemen.

φυρῶσι τὸ μὲν σταῖς τοῖσι ποσί, τὸν δὲ πηλὸν τῇσι χερσί, [καὶ τὴν κόπρον ἀναιρέονται.]

Ze kneden het deeg met hun voeten, maar de klei met hun handen [en ze pakken de mest op].

c. nog meer verschillen

τὰ αἰδοῖα ὄλλοι μὲν ἐῷσι ὡς ἐγένοντο, πλὴν ὅσοι ἀπὸ τούτων ἔμαθον,

De geslachtsdelen laten de anderen zoals ze geboren zijn, behalve allen die van hen geleerd hebben,

Αἰγύπτιοι δὲ περιτάμνονται.

maar de Egyptenaren besnijden zich.

εἵματα τῶν μὲν ἀνδρῶν ἕκαστος ἔχει δύο, τῶν δὲ γυναικῶν ἓν ἐκάστη.

Wat betreft kledingstukken van de mannen draagt elke man er twee, en van de vrouwen elk één.

τῶν ιστίων τοὺς κρίκους καὶ τοὺς κάλους οἱ μὲν ἄλλοι ἔξωθεν προσδέουσι,

Van de zeilen binden de anderen de ringen en de (reef)touwen aan de buitenkant vast,

Αἰγύπτιοι δὲ ἔσωθεν.

maar de Egyptenaren aan de binnenkant.

γράμματα γράφουσι καὶ λογίζονται ψήφοισι Ἕλληνες μὲν ἀπὸ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ φέροντες τὴν χεῖρα,

Grieken schrijven letters en rekenen terwijl ze hun hand van links naar rechts brengen,

7. Verhalen uit Egypte

Αἰγύπτιοι δὲ ἀπὸ τῶν δεξιῶν ἐπὶ τὰ ἀριστερά:

maar Egyptenaren van rechts naar links;

καὶ ποιεῦντες ταῦτα αὐτοὶ μὲν φασὶ ἐπὶ δεξιὰ ποιέειν, Ἕλληνας δὲ ἐπ' ἀριστερά.

en terwijl ze dat doen, zeggen ze zelf het juist te doen, maar Grieken onjuist.

διφασίοισι δὲ γράμμασι χρέωνται, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἰρὰ τὰ δὲ δημοτικά καλέεται.

Ze gebruiken letters van twee soorten, en de ene daarvan wordt 'heilig', de andere 'van het volk' genoemd.

7.2 De bijzondere genezing van koning Pherus

a. een trouwe vrouw als geneesmiddel

Σεσώστριος δὲ τελευτήσαντος ἐκδέξασθαι ἔλεγον τὴν βασιλῆην τὸν παῖδα αὐτοῦ Φερῶν,
Nadat Sesostris was gestorven zeiden ze dat zijn zoon Pherus het koningschap had overgenomen,
τὸν ἀποδέξασθαι μὲν οὐδεμίαν στρατηγὴν,

van wie zij zeiden dat hij geen enkele veldtocht ondernomen had,

συνενειχθῆναι δέ οἱ τυφλὸν γενέσθαι διὰ τοιόνδε πρῆγμα.

maar dat het hem overkwam dat hij blind werd door een de volgende zaak:

τοῦ ποταμοῦ κατελθόντος μέγιστα δὴ τότε ἐπ' ὀκτωκαίδεκα πήχας,

nadat de rivier toen / in die tijd hevig naar beneden was gestroomd met een stijging van 18 el,

ὥς ὑπερέβαλε τὰς ἀρούρας, πνεύματος ἐμπεσόντος κυματῆς ὁ ποταμὸς ἐγένετο.

toen hij de akkers overstroomd had, werd de rivier, nadat een wind had aangevallen, onstuimig.

τὸν δὲ βασιλέα λέγουσι τοῦτον ἀτασθαλίῃ χρησάμενον,

Ze zeggen dat die koning, na zich te hebben overgegeven aan roekeloosheid,

λαβόντα αἰχμὴν βαλεῖν ἐς μέσας τὰς δίνας τοῦ ποταμοῦ,

een speer, nadat hij deze gepakt had, midden in de kolken van de rivier wierp,

μετὰ δὲ αὐτίκα καμόντα αὐτὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τυφλωθῆναι.

en dat hij daarna meteen, ziek geworden wat betreft zijn ogen, blind werd.

δέκα μὲν δὴ ἔτεα εἶναι μιν τυφλόν,

(Ze zeggen) dat hij tien jaren blind was,

ἐνδεκάτῳ δὲ ἔτει ἀπικέσθαι οἱ μαντήιον ἐκ Βουτοῦς πόλιος

maar dat in het elfde jaar hem een orakel uit de stad Buto bereikte

7. Verhalen uit Egypte

ὥς ἐξήκει τέ οἱ ὁ χρόνος τῆς ζημίας καὶ ἀναβλέψει γυναικὸς οὐρῶ νιψάμενος τοὺς ὀφθαλμούς,
dat voor hem de tijd van zijn straf verloopt en dat hij zijn zicht weer zal terugkrijgen als hij met urine
van een vrouw zijn ogen heeft gewassen,

ἥτις παρὰ τὸν ἐωυτῆς ἄνδρα μοῦνον πεφοίτηκε, ἄλλων ἀνδρῶν ἐοῦσα ἄπειρος.

een vrouw die alleen naar haar eigen man is gegaan om seksueel contact te hebben, met andere
mannen onervaren zijnde.

b. wie is de trouwste vrouw?

καὶ τὸν πρώτης τῆς ἐωυτοῦ γυναικὸς πειρᾶσθαι,

En (ze zeggen) dat hij zijn eigen vrouw als eerste op de proef stelde,

μετὰ δέ, ὥς οὐκ ἀνέλεπε, ἐπεξῆς πασέων πειρᾶσθαι:

en dat hij daarna, toen hij zijn zicht niet terugkreeg, alle vrouwen op een rij op de proef stelde;

ἀναβλέψαντα δὲ συναγαγεῖν τὰς γυναῖκας τῶν ἐπειρήθη,

en dat hij, toen hij zijn zicht had teruggekregen, de vrouwen bijeenbracht die hij op de proef had
gesteld,

πλὴν ἢ τῆς τῷ οὐρῶ νιψάμενος ἀνέβλεψε, ἐς μίαν πόλιν,

behalve de vrouw met wier urine hij zich gewassen had en daardoor zijn zicht had teruggekregen, in
één stad,

ἣ νῦν καλέεται Ἐρυθρὴ βῶλος: ἐς ταύτην συναλίσσαντα

die nu 'Rode aardkluit' wordt genoemd; dat hij hen, nadat hij ze hiernaartoe had bijeengebracht

ὑποπρῆσαι πάσας σὺν αὐτῇ τῇ πόλει.

allemaal in brand stak samen met de stad zelf.

τῆς δὲ νιψάμενος τῷ οὐρῶ ἀνέβλεψε, ταύτην δὲ ἔσχε αὐτὸς γυναῖκα.

Maar haar kreeg hij zelf als vrouw, met wier urine hij zich gewassen had en daardoor zijn zicht had
teruggekregen.

ἀναθήματα δὲ ἀποφυγὼν τὴν πάθην τῶν ὀφθαλμῶν

Verschillende wijgeschenken wijdde hij,

ἄλλα τε ἀνὰ τὰ ἱρὰ πάντα τὰ λόγιμα ἀνέθηκε

toen hij ontsnapt was aan het lijden van zijn ogen, overal bij alle beroemde tempels en,

καὶ τοῦ γε λόγον μάλιστα ἄξιον ἐστὶ ἔχειν,

en, wat het meest het vermelden waard is,

ἐς τοῦ Ἥλιου τὸ ἱρὸν ἀξιοθέητα ἀνέθηκε ἔργα,

hij wijdde in de tempel van Helios bezienswaardige werken,

7. Verhalen uit Egypte

ὀβελούς δύο λιθίνους, ἐξ ἑνὸς ἐόντα ἐκάτερον λίθου,
twee stenen obeliskēn, elk van beide zijnde uit ἑέν steen,
μῆκος μὲν ἐκάτερον πηχέων ἑκατόν, εὖρος δὲ ὀκτώ πηχέων.
qua lengte elk van beide van 100 el, qua breedte van acht el.

7.3 Paris en Helena in Egypte

a. Een tempel van Helena in Egypte

τούτου δὲ ἐκδέξασθαι τὴν βασιλὴν ἔλεγον ἄνδρα Μεμφίτην,
Ze zeiden dat een man uit Memphis het koningschap van hem had overgenomen,
τῷ κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν οὖνομα Πρωτέα εἶναι:
aan wie ze zeiden dat in de taal van de grieken de naam Proteus was;
τοῦ νῦν τέμενος ἐστὶ ἐν Μέμφι κάρτα καλόν τε καὶ εὖ ἐσκευασμένον,
van hem is nu een zeer mooi en goed versierd heiligdom in Memphis,
τοῦ Ἥφαιστείου πρὸς νότον ἄνεμον κείμενον.
Ten zuiden van de tempel van Hefaistos liggend.
περιοικέουσι δὲ τὸ τέμενος τοῦτο Φοίνικες Τύριοι,
Rondom dat heiligdom wonen de Tyrische Feniciërs,
καλέεται δὲ ὁ χώρος οὗτος ὁ συνάπας Τυρίων στρατόπεδον.
En dat die hele plek wordt 'kamp van de Tyriërs' genoemd.
ἔστι δὲ ἐν τῷ τεμένει τοῦ Πρωτέος ἱρὸν τὸ καλέεται ξείνης Ἀφροδίτης:
In dat heiligdom van Proteus is een tempel die 'van de vreemde Afrodite' genoemd wordt;
συμβάλλομαι δὲ τοῦτο τὸ ἱρὸν εἶναι Ἑλένης τῆς Τυνδάρεω,
ik veronderstel dat die tempel van Helena, dochter van Tyndareüs, is
καὶ τὸν λόγον ἀκηκοὺς ὡς διαιτήθη Ἑλένη παρὰ Πρωτεί,
omdat ik ἑν het verhaal gehoord heb dat Helena haar leven doorbracht bij Proteus,
καὶ δὴ καὶ ὅτι ξείνης Ἀφροδίτης ἐπώνυμον ἐστὶ:
ἑν vooral omdat het genoemd is naar 'de vreemde Afrodite';
ὅσα γὰρ ἄλλα Ἀφροδίτης ἱρά ἐστι, οὐδαμῶς ξείνης ἐπικαλέεται.
want zoveel andere tempels van Afrodite er zijn, draagt er geen de naam van 'vreemd'.

7. Verhalen uit Egypte

b. Paris raakt uit koers

ἔλεγον δέ μοι οἱ ἱερεῖς ἱστοροέοντι τὰ περὶ Ἑλένην γενέσθαι ὧδε:

De priesters zeiden mij, toen ik navraag deed naar de gebeurtenissen rondom Helena dat zij als volgt gebeurden:

Ἀλέξανδρον ἀρπάσαντα Ἑλένην ἐκ Σπάρτης ἀποπλέειν ἐς τὴν ἑωυτοῦ:

Dat Alexander (*Paris*), nadat hij Helena uit Sparta had geroofd, terugvoer naar zijn eigen land;

καὶ μιν, ὡς ἐγένετο ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐξῶσται ἄνεμοι ἐκβάλλουσι ἐς τὸ Αἰγύπτιον πέλαγος,

en, toen hij in de Egeïsche zee gekomen was, tegenwinden hem uit koers drijven naar de Egyptische zee,

ἐνθεῦτεν δέ, οὐ γὰρ ἀνιεῖ τὰ πνεύματα, ἀπικνέεται ἐς Αἴγυπτον

en daarvandaan, (want de winden gaan niet liggen) komt hij aan in Egypte en

καὶ Αἰγύπτου ἐς τὸ νῦν Κανωβικὸν καλούμενον στόμα τοῦ Νείλου καὶ ἐς Ταριχείας.

En wel van Egypte bij de nu zogeheten Canobische monding van de Nijl en wel in Taricheiai.

c. Priesters en Thonis weten van de roof van Helena

ἦν δὲ ἐπὶ τῆς ἡϊόνος τὸ καὶ νῦν ἐστὶ Ἡρακλέος ἱρόν,

Op de kust was ook een tempel van Herakles, die er ook nu nog is,

ἐς τὸ ἦν καταφυγὼν οἰκέτης ὅτε οὐκ ἦν ἀνθρώπων

Als een slaaf van wie dan ook van mensen, nadat hij daar zijn toevlucht genomen heeft,

ἐπιβάληται στίγματα ἱρά, ἑωυτὸν διδοὺς τῷ θεῷ, οὐκ ἔξεστι τούτου ἄψασθαι.

Zich de heilige brandmerken laat aanbrengen, zichzelf gevend aan de god, is het niet geoorloofd hem aan te raken.

ὁ νόμος οὗτος διατελεῖ ἐὼν ὁμοιος μέχρι ἐμεῦ τῷ ἀπ' ἀρχῆς:

Deze wet is voortdurend gelijk tot aan mijn tijd vanaf het begin.

τοῦ ὧν δὴ Ἀλεξάνδρου ἀπιστέαται θεράποντες πυθόμενοι τὸν περὶ τὸ ἱρόν ἔχοντα νόμον,

Van Alexander worden nu dienaren afvallig, nadat ze de wet die betrekking heeft op de tempel vernomen hadden,

ἰκέται δὲ ἰζόμενοι τοῦ θεοῦ κατηγορεῖν τοῦ Ἀλεξάνδρου, βουλόμενοι βλάπτειν αὐτόν,

en terwijl ze als smekelingen van de god zitten, beschuldigen ze Alexander, omdat ze hem schade wilden toebrengen,

πάντα λόγον ἐξηγεύμενοι

terwijl ze de hele geschiedenis uitvoerig vertellen

7. Verhalen uit Egypte

ὥς εἶχε περὶ τὴν Ἑλένην τε καὶ τὴν ἐς Μενέλεων ἀδικίην:

namelijk hoe het stond met betrekking tot Helena en het onrecht jegens Menelaos;

κατηγορεον δὲ ταῦτα πρὸς τε τοὺς ἱεράς καὶ τὸν στόματος τούτου φύλακον, τῷ οὐνομα ἦν Θῶνις.

en ze beschuldigden de priesters en de bewakers van die monding, aan wie de naam Thonis was

d. Thonis vraagt koning Proteus om een besluit

ἀκούσας δὲ τούτων ὁ Θῶνις πέμπει τὴν ταχίστην ἐς Μέμφιν

Nadat hij deze dingen had gehoord, stuurt Thonis zo snel mogelijk een bericht naar Memphis

παρὰ Πρωτέα ἀγγελίην λέγουσαν τάδε. ἥκει ξεῖνος γένος μὲν Τευκρός,

naar Proteus dat het volgende zegt: “Een vreemdeling is gekomen, qua afkomst een Trojaan,

ἔργον δὲ ἀνόσιον ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐξεργασμένος:

die een goddeloze daad in Griekenland heeft verricht;

ξεῖνου γὰρ τοῦ ἐωυτοῦ ἐξαπατήσας τὴν γυναῖκα αὐτὴν τε ταύτην ἄγων ἥκει

want nadat hij van zijn eigen gastheer de vrouw had verleid is hij gekomen, haar zelf meevoerend

καὶ πολλὰ κάρτα χρήματα, ὑπὸ ἀνέμων ἐς γῆν ταύτην ἀπενειχθεῖς.

en zeer veel bezittingen, nadat hij door winden naar jouw land uit koers is geslagen.

κότερα δὴτα τοῦτον ἐῷμεν ἀσινέα ἐκπλέειν ἢ ἀπελώμεθα τὰ ἔχων ἥλθε;’

Moeten we hem soms toestaan veilig uit te varen of moeten we hem dat dat waarmee hij gekomen is ontnemen?”

ἀντιπέμπει πρὸς ταῦτα ὁ Πρωτεὺς λέγοντα τάδε.

Hierop stuurt Proteus een antwoord, terwijl hij het volgende zegt:

ἄνδρα τοῦτον, ὅστις κοτὲ ἐστὶ ἀνόσια ἐργασμένος ξεῖνον τὸν ἐωυτοῦ,

“deze man, wie hij ook maar is die zijn eigen gastheer goddeloze dingen heeft aangedaan,

συλλαβόντες ἀπάγετε παρ’ ἐμέ, ἵνα εἰδέω ὅ τι κοτὲ καὶ λέξει.’

Voer hem weg naar mij, nadat jullie hem gearresteerd hebben, opdat ik weet wat hij dan wel zal zeggen

e. Koning Proteus ondervraagt Paris

ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Θῶνις συλλαμβάνει τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὰς νέας αὐτοῦ κατίσχει,

Nadat hij deze dingen gehoord heeft, arresteert Thonis Alexander en houdt hij zijn schepen tegen,

μετὰ δὲ αὐτόν τε τοῦτον ἀνήγαγε ἐς Μέμφιν καὶ τὴν Ἑλένην τε καὶ τὰ χρήματα,

en daarna bracht hij zowel hemzelf landinwaarts naar Memphis als Helena als ook de bezittingen,

7. Verhalen uit Egypte

πρὸς δὲ καὶ τοὺς ἰκέτας. ἀνακομισθέντων δὲ πάντων,

en bovendien ook de smekelingen. Nadat allen landinwaarts waren gebracht,

εἰρώτα τὸν Ἀλέξανδρον ὁ Πρωτεύς τις εἶη καὶ ὁκόθεν πλέοι.

vroeg Proteus Alexander wie hij was en waarvandaan hij gevaren was.

ὁ δὲ οἱ καὶ τὸ γένος κατέλεξε καὶ τῆς πάτρης εἶπε τὸ οὔνομα,

en hij somde aan hem zijn voorouders op en hij vertelde de naam van zijn vaderland

καὶ δὴ καὶ τὸν πλόον ἀπηγήσατο ὁκόθεν πλέοι.

En in het bijzonder vertelde hij over zijn reis waarvandaan hij was gevaren.

μετὰ δὲ ὁ Πρωτεύς εἰρώτα αὐτὸν ὁκόθεν τὴν Ἑλένην λάβοι:

Daarna vroeg Proteus hem waarvandaan hij Helena had verkregen;

πλανωμένου δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ λόγῳ καὶ οὐ λέγοντος τὴν ἀληθείην,

toen Alexander eromheen draaide en de waarheid niet vertelde,

ἤλεγχον οἱ γενόμενοι ἰκέται, ἐξηγεύμενοι πάντα λόγον τοῦ ἀδικήματος.

weerlegden zij die smekelingen geworden waren hem, terwijl zij het hele verhaal van het onrecht vertelde.

f. Proteus' uitspraak over het onrecht van Paris

τέλος δὲ δὴ σφί λόγον τόνδε ἐκφαίνει ὁ Πρωτεύς, λέγων ὅτι:

Tenslotte maakt Proteus aan hun de volgende uitspraak terecht, terwijl hij zegt:

‘ἐγὼ εἰ μὴ περὶ πολλοῦ ἡγεύμην μηδένα ξείνων κτείνειν,

“Als ik het niet van groot belang achtte om niemand van vreemdelingen te doden,

ὅσοι ὑπ’ ἀνέμων ἤδη ἀπολαμφθέντες ἦλθον ἐς χώρην τὴν ἐμήν,

allen die, door winden uit de koers geslagen, reeds naar mijn land gekomen zijn,

ἐγὼ ἂν σε ὑπὲρ τοῦ Ἑλλήνος ἐτισάμην, ὅς, ὦ κάκιστε ἀνδρῶν,

had ik jou ten behoeve van de Griek (*nl. Menelaös*) gestraft, jij die, slechtste van de mannen,

ξεινίων τυχὼν ἔργον ἀνοσιώτατον ἐργάσαιο:

Nadat je gastvrijheid gekregen had, een zeer goddeloze daad hebt verricht:

παρὰ τοῦ σεωυτοῦ ξείνου τὴν γυναῖκα ἦλθες.

Je ging (*euf. Voor seks hebben*) naar de vrouw van je eigen gastheer;

καὶ μάλα ταῦτά τοι οὐκ ἤρκεσε, ἀλλ’ ἀναπτερώσας

En verder was dit voor jou niet voldoende, maar, nadat je haar het hoofd op hol gebracht had,

8. Cambyses en zijn zus

αὐτὴν οἴχεαι ἔχων [ἐκκλέψας]. καὶ οὐδὲ ταῦτά τοι μοῦνα ἤρκεσε,

ben je weggegaan met haar (nadat je haar gestolen had). En zelfs dit alleen was voor jou niet voldoende,

ἀλλὰ καὶ οἰκία τοῦ ξείνου κεραῖσας ἤκεις.

maar ook ben je (hier) gekomen nadat je het huis van je gastheer hebt geplunderd

νῦν ὧν ἐπειδὴ περὶ πολλοῦ ἦγμαι μὴ ξεινοκτονέειν,

Aangezien ik het dus nu van groot belang acht om geen vreemdelingen te doden,

γυναῖκα μὲν ταύτην καὶ τὰ χρήματα οὗ τοι προήσω ἀπάγεσθαι,

zal ik de vrouw en de bezittingen niet aan jou afstaan om weg te voeren,

ἀλλ' αὐτὰ ἐγὼ τῷ Ἑλλήνι ξείνῳ φυλάξω, ἐς ὃ ἂν αὐτὸς ἐλθὼν ἐκεῖνος ἀπαγαγέσθαι ἐθέλῃ:

maar ik zal ze zelf voor de Griekse gastheer bewaren, totdat hij, nadat hij zelf is gekomen, ze wil wegvoeren;

αὐτὸν δέ σε καὶ τοὺς σοὺς συμπλόους τριῶν ἡμερέων προαγορεύω ἐκ τῆς ἐμῆς γῆς

jouzelf en jouw medeopvarenden beveel ik om binnen drie dagen uit mijn land

ἐς ἄλλην τινὰ μετορμίζεσθαι, εἰ δὲ μή, ἅτε πολεμίους περιέψεσθαι.'

naar een of ander ander land te varen, en indien niet, dat jullie als vijanden zullen worden behandeld.

8. Cambyses en zijn zus

b. Cambyses laat zijn broer ombrengen

Καμβύσης δέ, ὡς λέγουσι Αἰγύπτιοι, αὐτίκα διὰ τοῦτο τὸ ἀδίκημα ἐμάνη,

Cambyses, zoals de Egyptenaren zeggen, werd meteen door deze misdaad waanzinnig

ἔων οὐδὲ πρότερον φρενῆρης.

Terwijl hij ook eerder niet bij zijn volle verstand was

καὶ πρῶτα μὲν τῶν κακῶν ἐξεργάσατο τὸν ἀδελφεὸν Σμέρδιν

En als eerste van zijn misdaden bracht hij zijn broer Smerdis om

έόντα πατρός καὶ μητρός τῆς αὐτῆς, τὸν ἀπέπεμψε ἐς Πέρσας φθόνῳ ἐξ Αἰγύπτου,

die van dezelfde vader en moeder was, die hij weggestuurd had naar de Perzen uit jaloezie uit Egypte,

ὅτι τὸ τόξον μοῦνος Περσέων ὅσον τε ἐπὶ δύο δακτύλους εἴρυσσε,

omdat hij de boog als enige van de Perzen ongeveer over de breedte van 2 vingers spand,

τὸ παρὰ τοῦ Αἰθίοπος ἦναι οἱ ἰχθυοφάγοι,

8. Cambyses en zijn zus

Die de Viseters van de koning van de Ethiopiërs mee hadden gebracht;

τῶν δὲ ἄλλων Περσέων οὐδεὶς οἶός τε ἐγένετο.

Niemand van de andere Perzen was (hiertoe) in staat.

ἀποιχομένου ὧν ἐς Πέρσας τοῦ Σμέρδιος, ὅψιν εἶδε ὁ Καμβύσης ἐν τῷ ὕπνῳ τοιήνδε:

Dus toen Smerdis naar de Perzen was weggegaan, zag Cambyses in zijn slaap een dergelijke droom:

ἔδοξε οἱ ἄγγελον ἐλθόντα ἐκ Περσέων

Het scheen hem toe dat een bode, nadat deze van de Persen was gekomen,

ἀγγέλλειν ὡς ἐν τῷ θρόνῳ τῷ βασιληίῳ ἰζόμενος Σμέρδης τῇ κεφαλῇ τοῦ οὐρανοῦ ψαύσειε.

hem berichtte dat Smerdis, zittend op de koninklijke troon, met zijn hoofd de hemel aanraakte.

πρὸς ὧν ταῦτα δείσας περὶ ἐωυτοῦ μή μιν ἀποκτείνας ὁ ἀδελφεὸς ἄρχῃ,

Als reactie hierop, nu bang geworden dat zijn broer, na hem gedood te hebben, zou heersen,

πέμπει Πρηξάσπεα ἐς Πέρσας, ὃς ἦν οἱ ἀνὴρ Περσέων πιστότατος, ἀποκτενέοντά μιν.

Stuurt hij Perxaspes naar de Perzen, die voor hem de betrouwbaarste man van de Perzen was, om hem te doden.

ὁ δὲ ἀναβὰς ἐς Σοῦσα ἀπέκτεινε Σμέρδιν,

Nadat hij het land was ingetrokken naar Sousa, doodde hij Smerdis,

οἳ μὲν λέγουσι ἐπ' ἄγρην ἐξαγαγόντα,

sommigen zeggen nadat hij hem op jacht had meegenomen,

οἳ δὲ ἐς τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν προαγαγόντα καταποντῶσαι.

Anderen dat hij hem, nadat hij hem verder meegenomen had naar de Rode Zee, verdronken had.

c. Cambyses wil met een van zijn zusters trouwen

πρῶτον μὲν δὴ λέγουσι Καμβύση τῶν κακῶν ἄρξαι τοῦτο:

Ze zeggen dat dit voor Cambyses de eerste van zijn wandaden was,

δεύτερα δὲ ἐξεργάσατο τὴν ἀδελφεὴν ἐσπομένην οἱ ἐς Αἴγυπτον,

en vervolgens heeft hij zijn zuster (*naam onbekend*) omgebracht, toen ze met hem meegegaan was naar Egypte,

τῇ καὶ συνοίκεε καὶ ἦν οἱ ἀπ' ἀμφοτέρων ἀδελφεή.

Met wie hij ook samenwoonde (*euf. voor getrouwd zijn*) en die zijn zuster was uit beide ouders

ἔγχευε δὲ αὐτὴν ὥδε: οὐδαμῶς γὰρ ἐώθεσαν πρότερον τῇσι ἀδελφεῇσι συνοικεῖν Πέρσαι.

Hij trouwde zo met haar: de Perzen waren namelijk vroeger beslist niet gewoon om met hun zussen samen te wonen.

8. Cambyses en zijn zus

ἡράσθη μιῆς τῶν ἀδελφεῶν Καμβύσης, καὶ ἔπειτα βουλόμενος αὐτὴν γῆμαι,
Cambyses werd verliefd op een van zijn zussen en vervolgens, toen hij met haar wilde trouwen,
ὅτι οὐκ ἔωθότα ἐπενόεε ποιήσιν,
omdat hij van plan was niet gebruikelijke dingen te doen,
εἵρετο καλέσας τοὺς βασιλῆιους δικαστὰς
vroeg hij zijn zogenoemde koninklijke rechters, na hen ontboden te hebben,
εἴ τις ἐστὶ κελεύων νόμος τὸν βουλόμενον ἀδελφεῇ συνοικέειν.
Of er een of andere wet is die goedkeurt dat hij die dat wil met zijn zus samenwoont.
οἱ δὲ βασιλῆιοι δικασταὶ κεκριμένοι ἄνδρες γίνονται Περσέων,
De koninklijke rechters zijn gekozen mannen van de Perzen
ἐς οὗ ἀποθάνωσι ἢ σφί παραυρεθῇ τι ἄδικον, μέχρι τούτου:
zolang totdat zij gestorven zijn of er een of ander onrecht bij hen ontdekt is;
οὗτοι δὲ τοῖσι πέρσῃσι δίκας δικάζουσι καὶ ἐξηγηταὶ τῶν πατρίων θεσμῶν γίνονται,
zij spreken recht voor de Perzen en zijn uitleggers van de voorvaderlijke wetten
καὶ πάντα ἐς τούτους ἀνακέεται.
En alles berust op hen.

d. Er is geen wet die dit verbiedt

εἰρομένου ὧν τοῦ Καμβύσεω, ὑπεκρίνοντο αὐτῷ οὗτοι καὶ δίκαια καὶ ἀσφαλέα,
Toen Cambyses dit nu vroeg, antwoordden zij zowel rechtvaardige als veilige dingen,
φάμενοι νόμον οὐδένα ἐξευρίσκειν ὃς κελεύει ἀδελφεῇ συνοικέειν ἀδελφεόν,
terwijl ze zeiden dat ze geen enkele wet vonden, die goedkeurt dat een broer samenwoont met zijn
zus,
ἄλλον μέντοι ἐξευρηκέναι νόμον, τῷ βασιλεύοντι Περσέων
Maar dat zij een andere wet hebben gevonden, dat het aan degene die koning is van de Perzen
ἐξεῖναι ποιέειν τὸ ἄν βούληται.
geoorloofd is te doen wat hij maar wil.
οὕτω οὐτε τὸν νόμον ἔλυσαν δείσαντες Καμβύσεα,
Zo hebben zij niet de wet overtreden, uit angst voor Cambyses,
ἵνα τε μὴ αὐτοὶ ἀπόλωνται τὸν νόμον περιστέλλοντες,
maar wel, opdat ze zelf niet omkwamen, terwijl ze de wet handhaafden

11. Artemisia

παρεξεῦρον ἄλλον νόμον σύμμαχον τῷ θέλοντι γαμέειν ἀδελφεάς.

vonden ze een andere wet erbij als steun voor degene die met zijn zussen wil trouwen.

τότε μὲν δὴ ὁ Καμβύσης ἔγημε τὴν ἐρωμένην,

Toen trouwde Cambyses dus met haar die werd bemind,

μετὰ μέντοι οὐ πολλὸν χρόνον ἔσχε ἄλλην ἀδελφεήν.

Maar na niet veel tijd kreeg hij ook een andere zus (*nl. Atossa*) als vrouw;

τουτέων δῆτα τὴν νεωτέραν ἐπισπομένην οἱ ἐπ' Αἴγυπτον κτείνει.

Van hen doodt hij de jongere toen zij met hem meegegaan was naar Egypte.

11. Artemisia

11.1 Introductie Artemisia

ὦν μὲν νυν ἄλλων οὐ παραμένημαι ταξιάρχων ὥς οὐκ ἀναγκαζόμενος,

Welnu, ik vermeld niet de andere commandanten, omdat ik daar niet toe gedwongen word,

Ἀρτεμισίης δὲ τῆς μάλιστα θῶμα ποιεῦμαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατευσαμένης γυναικός:

Maar Artemisia, over wie ik mij het meest verwonder dat zij tegen Griekenland is opgetrokken als vrouw;

ἥτις ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτὴ τε ἔχουσα τὴν τυραννίδα

die, nadat haar man is gestorven én terwijl zij zelf de alleenheerschappij in handen had

καὶ παιδὸς ὑπάρχοντος νεηνίεω ὑπὸ λήματός τε καὶ ἀνδρηίης ἐστρατεύετο,

én hoewel er reeds een zoon was, een jongeman, door moed en dapperheid optrok,

οὐδεμιῆς οἱ ἐούσης ἀναγκαίης.

Hoewel er voor haar geen enkele noodzaak was.

οὕνομα μὲν δὴ ἦν αὐτῇ Ἀρτεμισίη, θυγάτηρ δὲ ἦν Λυγδάμιος,

Haar naam was dus Artemisia, en zij was de dochter van Lygdamis,

γένος δὲ ἐξ Ἀλικαρνησοῦ τὰ πρὸς πατρός, τὰ μητρόθεν δὲ Κρήσσα.

En qua afkomst uit Halicarnassus wat betreft haar vaderskant, en wat betreft haar moederskant een Keretenzische.

ἡγεμόνευε δὲ Ἀλικαρνησέων τε καὶ Κῶων καὶ Νισυρίων τε καὶ Καλυδνίων,

Zij voerde de inwoners van Halicarnassus en de bewoners van Cos en de bewoners van Nisyrus en de bewoners van Calydna aan,

πέντε νέας παρεχομένη.

terwijl ze vijf schepen beschikbaar stelde.

11. Artemisia

καὶ συναπάσης τῆς στρατιῆς, μετὰ γε τὰς Σιδωνίων, νέας εὐδοξοτάτας παρείχετο,

En van het gehele leger, na die van de Sidoniërs stelde zij de voortreffelijkste schepen ter beschikking.

πάντων τε τῶν συμμάχων γνώμας ἀρίστας βασιλεί ἀπεδέξατο.

En van alle bondgenoten gaf zij de beste adviezen aan de koning.

τῶν δὲ κατέλεξα πολίων ἡγεμονεύειν αὐτήν,

Van de steden, waarvan ik opgesomd heb dat zij ze aanvoerde,

τὸ ἔθνος ἀποφαίνω πᾶν ἐὸν Δωρικόν,

verkondig ik dat het volk geheel Dorisch is,

Ἀλικαρνησσέας μὲν Τροιζηνίους, τοὺς δὲ ἄλλους Ἐπιδαυρίους.

de inwoners van Halicarnassus waren bewoners van Troezen, de andere waren bewoners van Epidaurus.

11.3 Artemisia adviseert Xerxes

a. De Grieken zijn sterken op zee

ἐπεὶ δὲ περιὼν εἰρώτα ὁ Μαρδόνιος ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Σιδωνίου,

Toen Mardonius, terwijl hij rondging, vroeg, beginnend vanaf de Sidonische koning,

οἱ μὲν ἄλλοι κατὰ τώυτὸ γνώμην ἐξεφέροντο κελεύοντες ναυμαχίην ποιέεσθαι,

verkondigden de anderen een mening met dezelfde strekking, door aan te raden om een zeeslag te leveren,

Ἀρτεμισίη δὲ τάδε ἔφη. 'εἰπεῖν μοι πρὸς βασιλέα, Μαρδόνιε, ὥς ἐγὼ τάδε λέγω,

Maar Artemisia zei het volgende: "Zeg alstublieft tegen de koning, Mardonius, zoals ik het volgende zeg,

οὔτε κακίστη γενομένη ἐν τῇσι ναυμαχίησι τῇσι πρὸς Εὐβοίῃ οὔτε ἐλάχιστα ἀποδεξαμένη.

Omdat ik noch de lafste ben geweest in de zeeslagen bi Euboea, noch de minste prestaties heb laten zien.

δέσποτα, τὴν δὲ ἐοῦσαν γνώμην με δίκαιον ἐστὶ ἀποδείκνυσθαι,

Heerser, het past dat ik mijn echte mening te kennen geef,

τὰ τυγχάνω φρονέουσα ἄριστα ἐς πρήγματα τὰ σά.

die dingen waarvan het geval wil dat ik denk dat ze het beste zijn voor uw staatszaken.

καὶ τοι τάδε λέγω, φείδεο τῶν νεῶν μηδὲ ναυμαχίην ποιέο.

En ik zeg u dit: spaar uw schepen en lever geen zeeslag.

οἱ γὰρ ἄνδρες τῶν σῶν ἀνδρῶν κρέσσονες τοσοῦτο εἰσὶ κατὰ θάλασσαν

11. Artemisia

Want die mannen zijn zoveel sterker dan uw mannen op zee

ὅσον ἄνδρες γυναικῶν.

als mannen (sterker zijn) dan vrouwen.

τί δὲ πάντως δέει σε ναυμαχίῃσι ἀνακινδυνεύειν;

Waarom is het absoluut noodzakelijk dat u zich weer in gevaar begeeft door middel van zeeslagen?

οὐκ ἔχεις μὲν τὰς Ἀθήνας, τῶν περ εἵνεκα ὀρμήθης στρατεύεσθαι,

heeft u niet Athene, precies terwille waarvan u verlangde om een veldtocht te ondernemen

ἔχεις δὲ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ; ἐμποδὼν δέ τοι ἴσταται οὐδεὶς:

en heeft u niet de rest van Griekenland? Niemand gaat u in de weg staan;

οἳ δὲ τοι ἀντέστησαν, ἀπήλλαξαν οὕτω ὡς κείνους ἔπρεπε.’

Degenen die u tegenstand geboden hebben, hebben het er zo van afgebracht als passend was dat zij het ervan afbrachten.”

b. Onderneem liever een veldtocht naar de Peloponessus

‘τῇ δὲ ἐγὼ δοκέω ἀποβήσεσθαι τὰ τῶν ἀντιπολέμων πρήγματα, τοῦτο φράσω.

“Hoe ik meen dat de situatie van onze vijanden zal aflopen, zal ik meedelen.

ἦν μὲν μὴ ἐπειχθῆς ναυμαχίην ποιεύμενος, ἀλλὰ τὰς νέας αὐτοῦ ἔχῃς πρὸς γῆν

Als u zich niet haast om een zeeslag te leveren, maar uw schepen juist hier aan land houdt,

μένων ἢ καὶ προβαίνων ἐς τὴν Πελοπόννησον,

wanneer u blijft of ook wanneer u voortgaat naar de Peloponessus,

εὐπετέως τοι δέσποτα χωρήσει τὰ νοέων ἐλήλυθας.

Zullen zonder moeite voor u, heerser, slagen de dingen met welk doel u gekomen was.

οὐ γὰρ οἷοί τε πολλὸν χρόνον εἰσὶ τοι ἀντέχειν οἱ Ἕλληνες,

Want niet zijn de Grieken lange tijd in staat zich staande te houden tegen u,

ἀλλὰ σφέας διασκεδᾷς, κατὰ πόλιν δὲ ἕκαστοι φεύζονται.

nee integendeel, u zult hen uiteendrijven, en zij zullen ieder naar hun eigen stad vluchten.

οὔτε γὰρ σῆτος πάρα σφι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι,

Want noch is er voedsel aanwezig voor hen op dat eiland, naar ik verneem

οὔτε αὐτοὺς οἶκος, ἦν σὺ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον ἐλαύνῃς τὸν πεζὸν στρατόν,

noch is het waarschijnlijk dat zij, als u uw landleggen naar de Peloponessus laat optrekken,

11. Artemisia

ἀτρεμιεῖν τοὺς ἐκεῖθεν αὐτῶν ἦκοντας,

zich rustig zullen houden, diegenen van hen die daarvan gekomen zijn,

οὐδέ σφι μελήσει πρὸ τῶν Ἀθηνέων ναυμαχεῖν.'

En zij zullen geen interesse hebben een zeeslag te leveren voor Athene.

c. Onbetrouwbare bondgenoten

ἦν δὲ αὐτίκα ἐπειχθῆς ναυμαχῆσαι,

Als u zich haast direct een zeeslag te leveren,

δειμαίνω μὴ ὁ ναυτικός στρατὸς κακῶθεις τὸν πεζὸν προσδηλήσῃται.

Vrees ik dat uw vloot, wanneer deze is verwoest, uw landleggen nog daarbij te gronde zal richten.

πρὸς δὲ, ὦ βασιλεῦ, καὶ τόδε ἐς θυμὸν βάλευ,

Bovendien, koning, neem ook dit ter harte,

ὥς τοῖσι μὲν χρηστοῖσι τῶν ἀνθρώπων κακοὶ δοῦλοι φιλέουσι γίνεσθαι,

dat aan de goede van de mensen slechte slaven gewoon zijn ten deel te vallen,

τοῖσι δὲ κακοῖσι χρηστοί. σοὶ δὲ ἐόντι ἀρίστῳ ἀνδρῶν πάντων κακοὶ δοῦλοι εἰσὶ,

maar de slechte goede. U, aangezien u beste van alle mannen bent, heeft slechte slaven,

οἳ ἐν συμμαχῶν λόγῳ λέγονται εἶναι ἐόντες Αἰγύπτιοί τε καὶ Κύπριοι καὶ Κίλικες καὶ Πάμφυλοι,

die gezegd worden gerekend te worden tot uw bondgenoten, zijnde Egyptenaren en Cyprioten en Ciliciërs en Pamfyliërs,

τῶν ὄφελος ἐστὶ οὐδέν.'

van wie geen enkel nut te verwachten is."

b. Artemisia's advies valt in goede aarde

ταῦτα λεγούσης πρὸς Μαρδόνιον, ὅσοι μὲν ἦσαν εὖνοοι τῇ Ἀρτεμισίῃ,

Terwijl zij deze dingen zei tegen Mardonius, beschouwen allen die Artemisia welgezind waren,

συμφορὴν ἐποιεῦντο τοὺς λόγους ὥς κακόν τι πεισομένης πρὸς βασιλέος,

haar woorden als een ramp omdat ze meenden dat zij iets slechts zal ondervinden door de koning,

ὅτι οὐκ ἔα ναυμαχίην ποιέεσθαι:

omdat zij niet toestond een zeeslag te leveren;

οἳ δὲ ἀγαιόμενοί τε καὶ φθονέοντες αὐτῇ,

degenen die zich aan haar ergerden en jaloers op haar waren,

11. Artemisia

ἄτε ἐν πρώτοισι τετιμημένης διὰ πάντων τῶν συμμάχων,

aangezien zij onder de voornaamsten in ere stond boven alle bondgenoten,

ἐτέρποντο τῇ ἀνακρίσει ὡς ἀπολεομένης αὐτῆς.

verheugden zich over het meningsverschil omdat zij zichzelf te gronde zou richten.

ἐπεὶ δὲ ἀνηνείχθησαν αἱ γνώμαι ἐς Ξέρην, κάρτα τε ἦσθη τῇ γνώμῃ τῇ Ἀρτεμισίης,

Toen de meningen waren bericht aan Xerxes, verheugde hij zich zeer over de mening van Artemisia,

καὶ νομίζων ἔτι πρότερον σπουδαίην εἶναι τότε πολλῷ μᾶλλον αἶνεε.

En, hoewel hij eerder al meende dat zij voortreffelijk was, prees hij haar toen veel meer,

ὅμως δὲ τοῖσι πλέοσι πείθεσθαι ἐκέλευε,

Toch beval hij te luisteren naar de meerderheid, omdat hij het volgende vermoed had,

τάδε καταδόξας, πρὸς μὲν Εὐβοίῃ σφέας ἐθελοκακέειν ὡς οὐ παρεόντος αὐτοῦ,

namelijk dat zij, bij Euboea met opzet laf waren omdat hij niet aanwezig was,

τότε δὲ αὐτὸς παρεσκεύαστο θεήσασθαι ναυμαχέοντας.

Maar zich had voorbereid om op dat moment zelf hen te aanschouwen wanneer zij de zeeslag leverden.

11.4 Artemisia voert een slimme beweging uit tijdens de slag bij Salamis

a. Artemisia in het nauw

κατὰ μὲν δὴ τοὺς ἄλλους οὐκ ἔχω μετεξετέρους εἰπεῖν ἀτρεκέως

Wat de anderen betreft kan ik niet met zekerheid zeggen hoe ieder (afzonderlijk)

ὡς ἕκαστοι τῶν βαρβάρων ἢ τῶν Ἑλλήνων ἡγωνίζοντο:

van de niet-Grieken of van de Grieken streed;

κατὰ δὲ Ἀρτεμισίην τάδε ἐγένετο,

Maar wat betreft Artemisia gebeurde het volgende,

ἀπ' ὧν εὐδοκίμησε μᾶλλον ἔτι παρὰ βασιλεί.

ten gevolge waarvan zij zich nog meer onderscheidde bij de koning.

ἐπειδὴ γὰρ ἐς θόρυβον πολλὸν ἀπίκετο τὰ βασιλέος πρήγματα,

Want toen de zeemacht van de koning in grote verwarring kwam,

ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἡ νηὺς ἡ Ἀρτεμισίης ἐδιώκετο ὑπὸ νεὸς Ἀττικῆς:

werd op dat moment het schip van Artemisia achtervolgd door een Attisch (*Atheens*) schip;

11. Artemisia

καὶ ἣ οὐκ ἔχουσα διαφυγεῖν, (ἐμπροσθε γὰρ αὐτῆς ἦσαν ἄλλαι νέες φίλιναι,
en zij, omdat ze niet kon ontluchten, (want vóór haar waren andere bevriende schepen,
ἢ δὲ αὐτῆς πρὸς τῶν πολεμίων μάλιστα ἐτύγχανε ἐοῦσα), ἔδοξέ οἱ τόδε ποιῆσαι,
en haar schip was toevallig het meest dichtbij de vijanderen), besloot zij om het volgende te doen,
τὸ καὶ συνήνεκε ποιησάσῃ;
wat ook nuttig was voor haar die het had gedaan;
διωκομένη γὰρ ὑπὸ τῆς Ἀττικῆς φέρουσα ἐνέβαλε νηὶ φιλήνδρων τε Καλυνδέων
want toen zij achtervolg werd door het Attische schip, ramde zij in volle vaart een bevriend schip van
Calyndische mannen,
καὶ αὐτοῦ ἐπιπλέοντος τοῦ Καλυνδέων βασιλέος Δαμασιθύμου.
En terwijl ook zelf aan boord meevoer de koning van de Calyndiërs, Damasithymus.

b. Een verraderlijke ontsappingsmanoeuvre

εἰ μὲν καὶ τι νεῖκος πρὸς αὐτὸν ἐγεγόνεε ἔτι περὶ Ἑλλήσποντον ἐόντων,
Of er nu ook een meningsverschil met hem was geweest toen ze nog in de buurt van de Hellespont
waren,
οὐ μέντοι ἔχω γε εἰπεῖν οὔτε εἰ ἐκ προνοίας αὐτὰ ἐποίησε,
kan ik echt niet zeggen, noch op zijn deze dingen opzettelijk had gedaan,
οὔτε εἰ συνεκύρησε ἢ τῶν Καλυνδέων κατὰ τύχην παραπεσοῦσα νηῦς.
noch of toevallig het schip van de Calyndiërs bij toeval in de weg was gekomen.
ὥς δὲ ἐνέβαλέ τε καὶ κατέδυσε, εὐτυχίῃ χρησαμένη διπλᾶ ἑωυτὴν ἀγαθὰ ἐργάσατο;
Toen zij het schip geramd had en tot zinken had gebracht, geluk hebbend, verschaftte zij zichzelf
dubbel voordeel;
ὃ τε γὰρ τῆς Ἀττικῆς νεὸς τριήραρχος ὥς εἶδέ μιν ἐμβάλλουσιν νηὶ ἀνδρῶν βαρβάρων,
want de triërarch van het Attische schip, toen hij had gezien dat zij een schip ramde van niet-Griekse
mannen,
νομίσας τὴν νέα τὴν Ἀρτεμισίης ἢ Ἑλληνίδα εἶναι
omdat hij meende dat het schip van Artemisia of Grieks was
ἢ αὐτομολεῖν ἐκ τῶν βαρβάρων καὶ αὐτοῖσι ἀμύνειν, ἀποστρέψας πρὸς ἄλλας ἐτράπετο.
of overliep van de niet-Grieken en hen hielp, wendde zich naar andere schepen, nadat hij zijn schip
had omgedraaid.

c. Xerxes weet niet wat hij ziet

τοῦτο μὲν τοιοῦτο αὐτῇ συνήνεικε γενέσθαι διαφυγεῖν τε καὶ μὴ ἀπολέσθαι,

Enerzijds gelukte het haar zo dat zij ontluchtte en niet omkwam,

τοῦτο δὲ συνέβη ὥστε κακὸν ἐργασαμένην

Anderzijds gebeurde het dat zij, hoewel zij iets slechts had gedaan,

ἀπὸ τούτων αὐτὴν μάλιστα εὐδοκιμῆσαι παρὰ Ξέρξη.

zich ten gevolge daarvan het meeste onderscheidde bij Xerxes

λέγεται γὰρ βασιλέα θεεύμενον μαθεῖν τὴν νέα ἐμβαλοῦσαν,

Want men zegt dat de koning terwijl hij toekeek vernam dat het schip had geramd,

καὶ δὴ τίνα εἶπεῖν τῶν παρεόντων ‘δέσποτα, ὁρᾷς Ἀρτεμισίην ὡς εὖ ἀγωνίζεται

en dat iemand van de aanwezigen zij: ‘Heerser, ziet u Artemisia, hoe goed zijn strijd

καὶ νέα τῶν πολέμιων κατέδυσε;’

en een schip van de vijanden tot zinken heeft gebracht?’

καὶ τὸν ἐπειρέσθαι εἰ ἀληθὲς ἐστὶ Ἀρτεμισίης τὸ ἔργον,

En dat hij vroeg of het werkelijk het werk van Artemisia wat

καὶ τοὺς φάναι, σαφέως τὸ ἐπίσημον τῆς νεὸς ἐπισταμένους;

en dat zij ‘ja’ zeiden, omdat zij zeker het boegbeeld van het schip kenden;

τὴν δὲ διαφθαρεῖσαν ἠπιστάτο εἶναι πολέμιην.

Ze waren ervan overtuigd dat het vernietigde schip vijandig was.

τά τε γὰρ ἄλλα, ὡς εἴρηται, αὐτῇ συνήνεικε ἐς εὐτυχίην

want de andere dingen, zoals verteld is, toen ze gebeurd waren vielen voor haar gelukkig uit,

γενόμενα καὶ τὸ τῶν ἐκ τῆς Καλυνδικῆς νεὸς μηδένα ἀποσωθέντα κατήγορον γενέσθαι.

Als ook het feit dat niemand van hen van het Calyndische schip na veilig teruggekeerd te zijn aanklager werd.

Ξέρξην δὲ εἶπεῖν λέγεται πρὸς τὰ φραζόμενα

Men zegt dat Xerxes gezegd heeft in reactie op de dingen die meegedeeld werden:

‘οἱ μὲν ἄνδρες γεγónασί μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες.’

‘de mannen zijn voor mij vrouwen geworden, en de vrouwen mannen’

ταῦτα μὲν Ξέρξην φασὶ εἶπεῖν.

Ze zeggen dat Xerxes deze dingen gezegd heeft.

12. De laatste Pers in het westen wordt gedood

11.5 De Grieken dulden geen vrouw als vijand

έν δὲ τῇ ναυμαχίῃ ταύτῃ ἤκουσαν Ἑλλήνων ἄριστα Αἰγινῆται, ἐπὶ δὲ Ἀθηναῖοι,

In die zeeslag werden de Aeginaërs als beste van de Grieken beschouwd, en daarna de Atheners,

ἀνδρῶν δὲ Πολύκριτός τε ὁ Αἰγινήτης καὶ Ἀθηναῖοι Εὐμένης τε ὁ Ἀναγυράσιος καὶ Ἀμεινίης Παλληνεύς, ὃς καὶ Ἀρτεμισίην ἐπέδωξε.

En van de mannen Polycritus, de Aeginaër, en de Atheners Eumenes uit Anagyrus en Ameinias uit Pallene, die ook Artemisia achtervolgd had.

εἰ μὲν νυν ἔμαθε ὅτι ἐν ταύτῃ πλέοι Ἀρτεμισίη,

Als hij nu had vernomen dat op dat schip Artemisia voer,

οὐκ ἂν ἐπαύσατο πρότερον ἢ εἴλε μιν ἢ καὶ αὐτὸς ἦλω.

dan zou hij niet eerder gestopt zijn dan dat hij haar gevangen had genomen of ook zelf gevangen genomen geworden was.

οἷσι γὰρ Ἀθηναίων τριηράρχοισι παρεκεκέλευστο,

Want aan de triërarchen van de Atheners was opgedragen *om Artemisia gevangen te nemen*

πρὸς δὲ καὶ ἄεθλον ἔκειτο μύριαι δραχμαί, ὃς ἂν μιν ζώην ἔλῃ:

en bovendien werd ook als prijs tienduizend drachmen aangeboden voor hem die haar levend gevangen zou nemen'

δεινὸν γάρ τι ἐποίηϋντο γυναῖκα ἐπὶ τὰς Ἀθήνας στρατεύεσθαι.

Want zij waren verontwaardigd dat een vrouw tegen Athene optrok.

αὕτη μὲν δὴ, ὥς πρότερον εἴρηται, διέφυγε:

Zij, zoals eerder verteld is, ontvluchtte;

ἦσαν δὲ καὶ οἱ ἄλλοι, τῶν αἱ νέες περιεγεγόνεσαν, ἐν τῷ Φαλήρῳ.

En ook de anderen van wie de schepen intact waren gebleven, waren in Faleron.

12. De laatste Pers in het westen wordt gedood

12.1 De Atheners heroveren Sestus op de Perzen

e. Terug naar Griekenland

ταῦτα δὲ ποιήσαντες ἀπέπλεον ἐς τὴν Ἑλλάδα,

Nadat ze dit gedaan hadden voeren ze terug naar Griekenland,

τά τε ἄλλα χρήματα ἄγοντες καὶ δὴ καὶ τὰ ὄπλα τῶν γεφυρέων ὥς ἀναθήσοντες ἐς τὰ ἱρά.

Terwijl ze de overige rijkdommen en in het bijzonder de kabels van de schipbruggen meenamen om ze te wijden in de tempels.

12. De laatste Pers in het westen wordt gedood

καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οὐδὲν ἐπὶ πλεόν τούτων ἐγένετο.

En in dat jaar gebeurde er niets meer dan die dingen.

12.2 Het einde van de Historiën

a. Artembares raadt Cyrus aan meer land te veroveren

τούτου δὲ Ἀρταῦκτεω τοῦ ἀνακρεμασθέντος προπάτωρ Ἀρτεμβάρης ἐστὶ

Een voorvader van die opgehangen Artaÿktes is Artembares,

ὁ Πέρσῃσι ἐξηγησάμενος λόγον τὸν ἐκεῖνοι ὑπολαβόντες Κύρῳ προσήνεικαν

Die aan Perzen een voorstel uiteengezet had dat zij, het aangenomen hebbend, aan Cyrus overbrachten,

λέγοντα τάδε. ἔπει Ζεὺς Πέρσῃσι ἡγεμονίην διδοῖ,

zeggende het volgende: 'Aangezien Zeus aan de Perzen de heerschappij geeft,

ἀνδρῶν δὲ σοὶ Κῦρε, κατελὼν Ἀστυάγην, φέρε,

en van de mensen aan ú, Cyrus, nadat u Astyages heeft afgezet, komaan,

γῆν γὰρ ἐκτῆμεθα ὀλίγην καὶ ταύτην τρηχέαν, μεταναστάντες ἐκ ταύτης ἄλλην σχῶμεν ἀμείνω.

Want wij bezitten weinig land, en dat is ruw,

μεταναστάντες ἐκ ταύτης ἄλλην σχῶμεν ἀμείνω.

Laten we, waneer we weggegaan zijn uit dit *land*, een beter *land* in bezit nemen.

εἰσὶ δὲ πολλαὶ μὲν ἀστυγείτονες πολλὰ καὶ ἐκαστέρῳ, τῶν μίαν σχόντες

Er zijn veel naburige landen, en veel ook verder, en wanneer we er één daarvan in bezit genomen hebben,

πλέοσι ἐσόμεθα θωμαστότεροι.

Zullen we bij meer *mensen* bewonderenswaardig zijn.

οἰκὸς δὲ ἄνδρας ἄρχοντας τοιαῦτα ποιέειν:

Het is passend dat mannen wanneer ze heersen dergelijke dingen doen;

κότε γὰρ δὴ καὶ παρέξει κάλλιον ἢ ὅτε γε ἀνθρώπων τε πολλῶν ἄρχομεν πάσης τε τῆς Ἀσίας;

want wanneer dan wel zal er een mooiere gelegenheid bestaan dan wanneer wij over veel mensen en heel Azië heersen?

b. Cyrus' inzicht

Κῦρος δὲ ταῦτα ἀκούσας καὶ οὐ θωμάσας τὸν λόγον

Cyrus, nadat hij dit gehoord had en nadat hij zich niet had verwonderd over het voorstel,

12. De laatste Pers in het westen wordt gedood

ἐκέλευε ποιέειν ταῦτα, οὕτω δὲ αὐτοῖσι παραίνεε κελεύων

beval hij om deze dingen uit te voeren, maar in dat geval spoorde hij hen aan met het advies om παρασκευάζεσθαι ὥς οὐκέτι ἄρξοντας ἀλλ' ἄρξομένους:

zich voor te bereiden om niet langer te overheersen maar overheerst te worden.

φιλέειν γὰρ ἐκ τῶν μαλακῶν χώρων μαλακοὺς γίνεσθαι:

Want hij zei dat slappe mannen gewoon zijn uit slap geworden plaatsen te ontstaan;

οὐ γὰρ τι τῆς αὐτῆς γῆς εἶναι καρπὸν τε θωμαστὸν φύειν

Want hij zei dat het geenszins een eigenschap is van diezelfde aarde om bewonderenswaardig gewas te doen ontstaan

καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια.

En in de oorlog bekwame mannen.

ὥστε συγγνόντες Πέρσαι οἴχοντο ἀποστάντες,

Zodoende, nadat de Perzen tot inzicht waren gekomen vertrokken ze, nadat ze afgezien hadden (*van hun plan*)

έσσωθέντες τῇ γνώμῃ πρὸς Κύρου,

overwonnen door het inzicht van Cyrus,

ἄρχειν τε εἵλοντο λυπρὴν οἰκέοντες μᾶλλον ἢ πεδιάδα σπεύροντες ἄλλοισι δουλεύειν.

En zij verkozen heersen terwijl ze onvruchtbaar land bewonen boven slaaf zijn voor anderen terwijl ze vlak land bezaaien.